

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра управління підприємницькою та туристичною діяльністю

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ
(НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ БЕССАРАБІЇ)

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня бакалавр

спеціальності 252 Туризм
освітньої програми Туризм та рекреація

Кулиновича Гліба Сергійовича

Керівник к.геогр.н, доцент Тодоров В.І.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рецензент Кишлалі І.І.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Ізмаїл – 2026

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри управління підприємствами та туристичною діяльністю
(назва випускової кафедри)
протокол № 15 від «10» червня 2026 р.

Завідувач кафедри
Метр Метіла Т. К.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні ЕК
«12» червня 2026 р.

Оцінка 78 добре
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК
Геленко Шевченко-Гуренюк І. П.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	
1.1. Методологічні особливості дослідження розвитку туристичного бізнесу.....	8
1.2. Соціально-економічні чинники розвитку регіонального туристичного бізнесу.....	12
1.3. Концептуальні особливості розвитку туристичного бізнесу в регіонах світу.....	20
Висновки до розділу 1.	26
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНСЬКІЙ БЕССАРАБІЇ.....	29
2.1. Соціально-економічне середовище розвитку туризму в Українській Бессарабії.....	29
2.2. Ресурси розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії.....	32
2.3. Модель розвитку агро-еколого-рекреаційного комплексу Фрумушика Нова.....	40
Висновки до розділу 2.	50
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ БЕССАРАБІЇ.....	53
3.1. Формування конкурентоспроможного туристичного продукту: регіональний аспект.....	53
3.2. Перспективна модель розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії.....	60
Висновки до розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Повоєнне відновлення України потребує ефективних інструментів для збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів. Одним із таких інструментів може стати розвиток туристичної галузі. Туризм сприяє створенню нових робочих місць, розвитку малого та середнього бізнесу, залученню інвестицій та збільшенню податкових надходжень.

Україна має значний туристичний потенціал завдяки своїй багатій історико-культурній спадщині, природним ресурсам та унікальним традиціям. Відновлення та популяризація туристичних маршрутів, історичних пам'яток і рекреаційних зон сприятимуть економічному зростанню регіонів та зміцненню фінансової самостійності громад.

Збільшення доходів від туризму дозволить частково зменшити залежність від міжнародної фінансової допомоги та створити додаткові джерела фінансування для відбудови країни.

Південно-західна частина Одеської області — унікальний етнокультурний регіон Української Бессарабії. Завдяки вигідному географічному положенню, багатонаціональному складу населення, різноманітній культурній спадщині та самобутнім традиціям господарювання цей регіон має значний потенціал для розвитку туристичної індустрії. Поєднання природних ресурсів, історичних пам'яток і культурного розмаїття створює передумови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного приваблювати як українських, так і іноземних туристів.

Тому аналіз сучасних особливостей розвитку туристичного господарства цього регіону та вивчення досвіду провідних туристичних регіонів світу дадуть змогу обґрунтувати ефективну концепцію розвитку туристичної діяльності в Українській Бессарабії в умовах повоєнного відновлення України. Така концепція має бути спрямована на раціональне використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, підвищення

його конкурентоспроможності та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку території.

Отже, дослідження сучасних тенденцій розвитку туристичного господарства Південно-Західної Одещини та аналіз успішних практик функціонування провідних туристичних регіонів світу створюють наукове підґрунтя для розроблення ефективної концепції розвитку туристичної сфери регіону в контексті повоєнного відновлення України. Реалізація такої концепції сприятиме активізації економічної діяльності, залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та зміцненню фінансової спроможності місцевих громад. Все це свідчить про актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Метою дослідження є виявлення основних чинників, закономірностей і перспектив розвитку туристично-рекреаційного комплексу Української Бессарабії, а також обґрунтування його ролі як одного з пріоритетних напрямів соціально-економічного відновлення регіону в період повоєнної відбудови України.

Відповідно до поставленої мети вирішення наступні **завдання дослідження**:

- дослідити теоретико-методологічні засади розвитку туристичного бізнесу та визначити його роль у соціально-економічному розвитку регіонів;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції розвитку туристичної галузі в Україні та світі;
- охарактеризувати природно-ресурсний, історико-культурний та соціально-економічний потенціал Української Бессарабії як основи розвитку туристичного бізнесу;
- провести оцінку туристично-рекреаційних ресурсів регіону та визначити рівень їх використання у туристичній діяльності;
- дослідити особливості розвитку етнічного, екологічного, еногастрономічного та сільського зеленого туризму в Українській Бессарабії;

- проаналізувати діяльність туристично-рекреаційного комплексу «Фрумушика Нова» як прикладу успішної реалізації туристичного продукту в регіоні;
- виявити основні проблеми та стримувальні чинники розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії;
- розробити перспективну модель розвитку туризму в Українській Бессарабії на основі кластерного підходу та принципів сталого розвитку;
- обґрунтувати модель розвитку туристично-рекреаційного комплексу «Фрумушика Нова» як центру етнічного та еногастрономічного туризму;
- обґрунтувати соціально-економічні ефекти від реалізації запропонованих моделей розвитку туристичної діяльності в регіоні.

Об'єктом дослідження є особливості територіальної організації туристично-рекреаційного комплексу Української Бессарабії та участь місцевого населення в його функціонуванні й розвитку.

Предметом дослідження виступають сучасні тенденції, чинники та перспективи розвитку туризму і рекреації в Українській Бессарабії в умовах повоєнного відновлення нашої держави, а також їхній вплив на формування сталої моделі соціально-економічного розвитку регіону.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання поставлених завдань у кваліфікаційній роботі використано загальнонаукових і спеціальних методів розвитку туристично-рекреаційних комплексів. Метод аналізу і синтезу застосовано для розкриття сутності туристичного бізнесу та визначення його місця та ролі в розвитку території, економічних аспектів формування та розвитку туристичного бізнесу. Метод систематизації використано під час розроблення моделей розвитку господарських суб'єктів. Порівняльний метод застосовано для аналізу розвитку туристичного бізнесу в різних країнах та регіонах.

Метод узагальнення дав змогу сформулювати висновки щодо проблемних питань розвитку туристичного бізнесу, сформувати моделі розвитку як діючих суб'єктів та і перспективні моделі розвитку регіону Української Бессарабії.

Джерельна база дослідження. Теоретичні положення кваліфікаційної роботи спираються на наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у сфері менеджменту та географії туризму.

Важливе місце в сучасній науковій літературі займають дослідження, присвячені управлінню туристичними DESTINATION. Значний внесок у розвиток цього напрямку зробили К. Купер, Д. Гетц та інші, які розглядають туристичну DESTINATION як складну соціально-економічну систему, що потребує ефективної координації діяльності всіх зацікавлених сторін. Науковці наголошують на необхідності впровадження механізмів стратегічного планування, маркетингу територій та партнерства між владою, бізнесом і громадянськістю.

Серед українських учених значний внесок у дослідження проблем розвитку регіонального туристичного бізнесу здійснили О. Любіцева, В. Кифяк, М. Мальська, І. Смаль, О. Бейдик, Т. Ткаченко, В. Федорченко, С. Нездоймінов та інші науковці.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їх використання при формуванні стратегічних документів регіонального та місцевого рівнів, спрямованих на розвиток туристично-рекреаційного комплексу Української Бессарабії. Розроблені методичні підходи можуть бути застосовані територіальними громадами для створення та просування туристичних брендів, диверсифікації місцевої економіки, підвищення конкурентоспроможності туристичних DESTINATION і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону в умовах повоєнної відбудови України.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

1.1. Методологічні особливості дослідження розвитку туристичного бізнесу

У сучасних умовах розвитку світової економіки туристична діяльність розглядається як один із ключових чинників забезпечення соціально-економічного зростання територій, підвищення їх інвестиційної привабливості та зміцнення конкурентних переваг на національному і міжнародному рівнях. Туризм дедалі більше інтегрується в систему регіонального розвитку, виступаючи важливим інструментом диверсифікації економіки, створення нових робочих місць та ефективного використання природно-ресурсного й історико-культурного потенціалу територій. У зв'язку з цим проблематика розвитку регіонального туристичного бізнесу посідає важливе місце у працях вітчизняних і зарубіжних науковців.

Теоретичне підґрунтя сучасних досліджень туристичної діяльності було сформоване в роботах провідних зарубіжних учених. Одним із засновників системного підходу до вивчення туризму вважається Н. Лейпер, який запропонував розглядати туризм як цілісну систему взаємодії туристів, територій походження та призначення, транспортних комунікацій і туристичної інфраструктури [1]. Запропонована ним концепція стала основою для подальших досліджень туристичних систем та механізмів їх функціонування.

Важливе місце у формуванні сучасної теорії туристичного розвитку належить Р. Батлеру, який розробив концепцію життєвого циклу туристичної дестинації [2]. Відповідно до цієї концепції, туристичні території проходять послідовні етапи становлення, розвитку, консолідації, стагнації та трансформації. Наукове значення даної моделі полягає у можливості

прогнозування розвитку туристичних регіонів та визначення стратегічних напрямів їх подальшого функціонування.

Значний внесок у дослідження конкурентоспроможності туристичних територій зробили Дж. Річі та Дж. Крауч. У своїх працях вони обґрунтовують, що успішність туристичної дестинації визначається не лише наявністю туристичних ресурсів, а й ефективністю управління, рівнем розвитку інфраструктури, маркетинговою політикою та інноваційною активністю суб'єктів туристичного бізнесу [3]. Саме тому сучасні дослідження дедалі більше орієнтуються на вивчення механізмів управління туристичними дестинаціями та формування їх конкурентних переваг.

Окремий напрям наукових досліджень пов'язаний із концепцією сталого розвитку туризму. Теоретичні основи цього підходу знайшли відображення у працях Р. Шарплі, Д. Вівера та інших учених [5; 6]. Вони розглядають туристичну діяльність як інструмент забезпечення збалансованого розвитку територій, що поєднує економічні, соціальні та екологічні інтереси суспільства. На думку зазначених авторів, довгострокова ефективність туристичного бізнесу можлива лише за умови раціонального використання природних ресурсів, збереження культурної спадщини та забезпечення високої якості життя місцевого населення.

Особливе значення для розвитку регіонального туристичного бізнесу має кластерний підхід, теоретичні засади якого були сформульовані М. Портером [4]. Учений визначав кластер як територіально локалізовану систему взаємопов'язаних підприємств, установ та організацій, діяльність яких сприяє формуванню конкурентних переваг регіону. У туристичній сфері кластерний підхід передбачає об'єднання туристичних підприємств, закладів розміщення, транспортних компаній, закладів культури, освітніх установ та органів місцевого самоврядування для створення комплексного туристичного продукту та забезпечення сталого розвитку території.

Важливе місце в сучасній науковій літературі займають дослідження, присвячені управлінню туристичними дестинаціями. Значний внесок у

розвиток цього напрямку зробили К. Купер та Д. Гетц, які розглядають туристичну дестинацію як складну соціально-економічну систему, що потребує ефективної координації діяльності всіх зацікавлених сторін [14; 15]. Науковці наголошують на необхідності впровадження механізмів стратегічного планування, маркетингу територій та партнерства між владою, бізнесом і громадськістю.

Серед українських учених значний внесок у дослідження проблем розвитку регіонального туристичного бізнесу здійснили О. Любіцева, В. Кифяк, М. Мальська, І. Смаль, О. Бейдик, Т. Ткаченко, В. Федорченко, С. Нездоймінов та інші науковці [7–13].

Праці О. Любіцевої присвячені питанням територіальної організації туристичної діяльності, туристичного районування та функціонування туристичних систем [7]. У роботах ученої обґрунтовано методичні підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів та формування конкурентоспроможного туристичного продукту.

Важливий внесок у розвиток економічних аспектів туристичної діяльності зробив В. Кифяк, який розглядає туризм як важливий сектор регіональної економіки та обґрунтовує необхідність використання сучасних механізмів управління, маркетингу та інвестиційного забезпечення туристичного бізнесу [8].

Значне місце в українській туристичній науці займають дослідження О. Бейдика, присвячені інвентаризації та оцінці туристично-рекреаційних ресурсів [9]. Розроблені ним методичні підходи широко використовуються під час визначення туристичного потенціалу регіонів та обґрунтування перспектив їх розвитку.

Вагомий внесок у розвиток теорії туристичного бізнесу здійснили М. Мальська та І. Смаль, які досліджували особливості функціонування туристичного ринку, закономірності формування туристичних потоків та питання територіальної організації туризму [10; 11]. Їхні праці сприяли

поглибленню наукових уявлень про механізми розвитку регіональних туристичних систем.

Теоретичні та методологічні аспекти сталого розвитку туризму ґрунтовно висвітлені у працях Т. Ткаченко [12]. Науковиця обґрунтовує необхідність інтеграції принципів сталого розвитку до системи стратегічного управління туристичною сферою та наголошує на важливості комплексного використання туристично-рекреаційного потенціалу територій.

Окрему групу досліджень становлять праці С. Нездоймінова, присвячені проблемам розвитку туристично-рекреаційних комплексів Причорноморського регіону та Українського Придунав'я [13]. У своїх роботах учений розглядає питання кластеризації туристичного бізнесу, формування туристичних дестинацій та забезпечення сталого розвитку регіональних туристичних систем.

Аналіз наукової літератури свідчить, що сучасні дослідження регіонального туристичного бізнесу характеризуються міждисциплінарним підходом і спрямовані на пошук ефективних моделей управління туристичним розвитком територій. Провідними науковими концепціями залишаються теорія туристичних систем, концепція життєвого циклу туристичних дестинацій, кластерний підхід, теорія конкурентоспроможності туристичних територій та концепція сталого розвитку туризму [24-29].

Водночас у науковій літературі залишаються недостатньо дослідженими питання післявоєнного відновлення туристичних територій, адаптації туристичного бізнесу до кліматичних змін, цифровізації туристичних послуг, розвитку туристичних кластерів у сільській місцевості та використання культурної спадщини як чинника регіонального розвитку. Особливої актуальності зазначені проблеми набувають для України в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій та необхідності формування нових моделей регіонального розвитку.

Отже, проведений аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що сучасна теорія розвитку регіонального туристичного бізнесу ґрунтується

на принципах сталого розвитку, інтегрованого управління туристичними дестинаціями, кластеризації та підвищення конкурентоспроможності територій. Використання зазначених підходів створює науково-методичне підґрунтя для розроблення ефективних стратегій розвитку туристичного бізнесу на регіональному рівні та забезпечення його позитивного впливу на соціально-економічний розвиток територій.

1.2. Соціально-економічні чинники розвитку регіонального туристичного бізнесу

Розвиток туристичної сфери є складним багатофакторним процесом, який залежить від сукупності природних, економічних, соціальних, культурних та управлінських умов конкретної території. На відміну від багатьох інших галузей господарства, туризм має чітко виражену територіальну прив'язку, оскільки туристичний продукт значною мірою формується на основі ресурсів і особливостей певного регіону. Саме тому ефективність функціонування туристичного бізнесу значною мірою визначається регіональними чинниками, які створюють передумови для залучення туристів, розвитку інфраструктури та підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій.

У сучасній науковій літературі регіональні чинники розвитку туризму розглядаються як сукупність умов та ресурсів, що впливають на формування туристичного потенціалу території, визначають можливості її туристичного освоєння та забезпечують функціонування суб'єктів туристичного бізнесу. Їхній вплив проявляється через формування туристичної привабливості регіону, рівень розвитку інфраструктури, інвестиційну активність, якість туристичних послуг та обсяги туристичних потоків [19].

Провідне місце серед чинників розвитку туризму належить природно-географічним умовам. Саме природні ресурси найчастіше виступають основою для формування туристичної спеціалізації регіону. Кліматичні особливості, рельєф місцевості, наявність водних об'єктів, лісових масивів,

природоохоронних територій та унікальних ландшафтів створюють умови для розвитку різних видів туризму, зокрема рекреаційного, оздоровчого, спортивного, екологічного та сільського зеленого туризму. При цьому важливим є не лише наявний природний потенціал, а й рівень його збереження, раціонального використання та екологічної безпеки.

Значну роль у формуванні туристичної привабливості території відіграють історико-культурні чинники. Історичні пам'ятки, архітектурні ансамблі, музеї, археологічні об'єкти, місця історичної пам'яті, етнокультурна спадщина та традиційна культура населення є важливими елементами туристичних ресурсів регіону. Саме вони формують унікальність території та сприяють розвитку культурно-пізнавального, етнографічного, релігійного та подієвого туризму. У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває нематеріальна культурна спадщина, яка включає народні традиції, ремесла, фестивалі, гастрономічну культуру та інші елементи локальної ідентичності.

Важливий вплив на розвиток туризму здійснюють соціально-економічні чинники. Рівень економічного розвитку регіону визначає можливості фінансування туристичної інфраструктури, модернізації об'єктів туристичного призначення та реалізації інвестиційних проєктів. Значення мають також рівень зайнятості населення, розвиток підприємництва, інвестиційний клімат та загальна ділова активність. Туризм найбільш успішно розвивається на територіях, де сформовані сприятливі умови для ведення бізнесу та забезпечується належна підтримка інвестиційних процесів.

Не менш важливим чинником є демографічна ситуація. Кількість населення, його вікова структура, рівень освіти та професійної підготовки визначають можливості формування кадрового потенціалу туристичної галузі. Висококваліфіковані працівники є необхідною умовою забезпечення якісного туристичного сервісу та підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств. Водночас демографічні процеси впливають і на

внутрішній туристичний попит, що особливо важливо в умовах трансформації туристичного ринку.

Серед ключових передумов розвитку туристичної діяльності важливе місце займає транспортна доступність території. Туристи віддають перевагу регіонам, до яких можна швидко та комфортно дістатися. Тому розвиток автомобільного, залізничного, повітряного та водного транспорту безпосередньо впливає на масштаби туристичних потоків. Якість дорожньої мережі, функціонування транспортних вузлів та логістичних центрів значною мірою визначають привабливість туристичної дестинації для потенційних відвідувачів.

Одним із визначальних чинників сучасного розвитку туризму є стан туристичної інфраструктури. До її складу входять засоби розміщення, заклади харчування, туристично-інформаційні центри, об'єкти дозвілля, спортивні та оздоровчі комплекси, екскурсійні служби та інші елементи сервісного забезпечення. Розвинена інфраструктура сприяє підвищенню якості туристичних послуг, збільшенню тривалості перебування туристів та формуванню позитивного іміджу регіону.

В умовах цифрової трансформації суспільства дедалі більшого значення набувають інформаційні чинники розвитку туризму. Доступність інформації про туристичні ресурси та послуги, наявність офіційних туристичних порталів, використання цифрового маркетингу, онлайн-систем бронювання та сучасних комунікаційних платформ суттєво впливають на популярність туристичних дестинацій. Інформаційна відкритість регіону та ефективна маркетингова політика сприяють підвищенню його впізнаваності на національному та міжнародному туристичних ринках.

Важливу роль відіграють інституційні чинники, які охоплюють систему державного та місцевого управління туристичною сферою. Ефективна нормативно-правова база, наявність стратегій та програм розвитку туризму, підтримка інвестиційних проєктів, розвиток державно-приватного партнерства та міжмуніципальної співпраці створюють сприятливі умови для

функціонування туристичного бізнесу. Результативність управлінських рішень значною мірою визначає темпи розвитку туристичної галузі та ефективність використання туристичних ресурсів.

Особливого значення у сучасних умовах набуває екологічний чинник. Зростання уваги суспільства до питань охорони навколишнього природного середовища обумовлює необхідність впровадження принципів сталого розвитку туризму. Збереження природних екосистем, раціональне використання ресурсів, мінімізація негативного впливу туристичної діяльності на довкілля та розвиток екологічно відповідальних форм туризму стають важливими передумовами довгострокового розвитку туристичного бізнесу.

Суттєвий вплив на туристичну діяльність здійснюють політичні та безпекові чинники. Стабільна суспільно-політична ситуація, високий рівень громадської безпеки, відсутність воєнних конфліктів та кризових явищ позитивно впливають на туристичну привабливість території. Водночас політична нестабільність, військові дії чи інші загрози безпеці можуть призводити до різкого скорочення туристичних потоків і зниження інвестиційної активності у сфері туризму. Для України питання безпеки сьогодні є одним із ключових чинників, що визначають перспективи розвитку туристичного бізнесу як на національному, так і на регіональному рівнях.

Комплексний вплив зазначених чинників формує туристичний потенціал території та визначає її місце у системі міжрегіональної конкуренції. Успішний розвиток туристичного бізнесу можливий лише за умови гармонійного поєднання природних ресурсів, історико-культурної спадщини, розвиненої інфраструктури, ефективного управління та сприятливого інвестиційного середовища. Водночас важливого значення набуває здатність регіону адаптуватися до сучасних викликів, впроваджувати інновації та забезпечувати високий рівень якості туристичних послуг.

Таким чином, регіональні чинники є основою формування туристичної привабливості та конкурентоспроможності територій. Вони визначають можливості розвитку туристичного бізнесу, впливають на структуру туристичного продукту та формують перспективи соціально-економічного розвитку регіону. Їх комплексне врахування є необхідною умовою ефективного стратегічного планування розвитку туризму та забезпечення сталого функціонування туристичної сфери в довгостроковій перспективі.

У сучасних умовах розвитку туристичної індустрії важливого значення набуває визначення реальних можливостей території щодо формування та просування конкурентоспроможного туристичного продукту. Обґрунтування стратегічних напрямів розвитку туризму, планування інвестиційної діяльності, створення нових туристичних маршрутів та удосконалення інфраструктури потребують комплексного аналізу ресурсної бази регіону. Саме тому оцінювання туристичного потенціалу є одним із ключових завдань наукових досліджень у сфері туризму та регіонального розвитку.

Поняття туристичного потенціалу використовується для характеристики сукупності наявних і перспективних можливостей території щодо здійснення туристичної діяльності. Воно охоплює не лише природні та культурні ресурси, а й рівень розвитку інфраструктури, кадровий потенціал, транспортну доступність, інвестиційну привабливість, стан довкілля та інші чинники, які впливають на формування туристичного продукту. Таким чином, туристичний потенціал відображає здатність території задовольняти потреби туристів та забезпечувати ефективне функціонування туристичного бізнесу.

Багатокомпонентність туристичного потенціалу обумовлює різноманітність підходів до його оцінювання. У науковій практиці відсутня універсальна методика, яка могла б однаково ефективно застосовуватися до різних регіонів. Вибір конкретного підходу залежить від мети дослідження, доступності статистичної інформації, особливостей території та рівня розвитку туристичної сфери.

Одним із найдавніших і найпоширеніших підходів є ресурсна оцінка туристичного потенціалу. Вона ґрунтується на вивченні природних і культурно-історичних ресурсів, які можуть використовуватися у туристичній діяльності. У межах такого підходу аналізуються кліматичні умови, ландшафтне різноманіття, водні ресурси, природно-заповідні території, пам'ятки архітектури, археології та історії, а також інші об'єкти туристичного інтересу. Основною перевагою ресурсного підходу є можливість визначення потенційної туристичної привабливості території незалежно від ступеня її господарського освоєння.

Водночас наявність значних туристичних ресурсів сама по собі не гарантує успішного розвитку туризму. Саме тому у наукових дослідженнях широко застосовується інфраструктурний підхід, який передбачає оцінювання рівня забезпеченості території об'єктами туристичної інфраструктури. До уваги беруться кількість та якість закладів розміщення, підприємств харчування, транспортних комунікацій, туристично-інформаційних центрів, об'єктів дозвілля та рекреації. Такий підхід дозволяє оцінити готовність регіону до прийому туристів і визначити основні напрями модернізації інфраструктурного комплексу.

Окремий напрям становлять соціально-економічні методи оцінювання. Їх застосування базується на аналізі показників, що характеризують вплив туризму на розвиток регіональної економіки. До таких показників належать обсяги туристичних потоків, доходи від туристичної діяльності, рівень зайнятості населення у сфері туризму, кількість суб'єктів туристичного бізнесу, обсяг інвестицій та податкових надходжень. Аналіз цих параметрів дозволяє оцінити рівень освоєння туристичного потенціалу та його внесок у соціально-економічний розвиток території.

Значного поширення набув функціональний підхід, сутність якого полягає у визначенні можливостей розвитку окремих видів туризму. Така методика передбачає оцінювання придатності території для організації рекреаційного, культурно-пізнавального, екологічного, спортивного,

лікувально-оздоровчого, сільського зеленого чи інших напрямів туристичної діяльності. Перевагою функціонального підходу є можливість формування туристичної спеціалізації регіону та визначення його найбільш перспективних ринкових ніш.

У сучасних дослідженнях дедалі частіше використовуються інтегральні методи оцінювання, які дозволяють поєднувати різноманітні показники в єдину систему. Для цього формуються спеціальні індикатори, які характеризують окремі складові туристичного потенціалу. Після нормування показників здійснюється розрахунок інтегрального індексу, що відображає загальний рівень туристичної привабливості регіону. Такий підхід забезпечує можливість порівняння різних територій та визначення їх місця у системі туристичної конкурентоспроможності.

Важливе місце у сучасних дослідженнях посідають експертні методи оцінювання. Їх застосування особливо доцільне у випадках, коли кількісна інформація є недостатньою або окремі характеристики туристичного потенціалу не можуть бути безпосередньо виміряні. Експертні оцінки дозволяють враховувати туристичний імідж території, рівень комфортності туристичного середовища, якість сервісу, інноваційність туристичних продуктів та інші параметри, які мають переважно якісний характер. Результати експертного оцінювання часто використовуються як доповнення до статистичних методів аналізу.

Суттєві можливості для дослідження туристичного потенціалу відкриває застосування геоінформаційних технологій. Геоінформаційні системи дозволяють здійснювати просторовий аналіз туристичних ресурсів, визначати особливості їх територіального розміщення, оцінювати транспортну доступність об'єктів та виявляти перспективні зони розвитку туризму. Використання цифрових картографічних матеріалів сприяє більш точному визначенню туристичних переваг регіону та забезпечує наочність результатів дослідження.

Для стратегічного планування розвитку туризму широко використовується SWOT-аналіз. Цей інструмент дозволяє виявити сильні та слабкі сторони туристичного потенціалу регіону, а також визначити зовнішні можливості та загрози його подальшого розвитку. SWOT-аналіз сприяє формуванню стратегічних пріоритетів розвитку туристичної сфери та обґрунтуванню управлінських рішень щодо підвищення конкурентоспроможності території.

Зростання ролі концепції сталого розвитку обумовило поширення екологічно орієнтованих підходів до оцінювання туристичного потенціалу. Вони передбачають врахування екологічної місткості території, ступеня антропогенного навантаження, стану природних екосистем та можливостей збереження природної спадщини в умовах розвитку туризму. Такий підхід дозволяє забезпечити збалансоване використання ресурсів і мінімізувати негативний вплив туристичної діяльності на довкілля.

У сучасній практиці найбільш результативним вважається комплексний підхід, який поєднує ресурсні, інфраструктурні, соціально-економічні, екологічні та інституційні складові оцінювання. Його застосування забезпечує всебічний аналіз території та дозволяє врахувати не лише наявність туристичних ресурсів, а й реальні умови їх використання. Саме комплексна оцінка створює необхідне підґрунтя для розроблення стратегій розвитку туристичної сфери та формування конкурентоспроможних туристичних дестинацій.

Для дослідження регіональних аспектів розвитку туристичного бізнесу в українському Приазов'ї комплексний підхід має особливе значення. Територія характеризується поєднанням унікальних природних умов, значного історико-культурного потенціалу, вигідного географічного положення та перспектив післявоєнного відновлення. Водночас сучасні виклики, пов'язані з безпековою ситуацією та необхідністю реконструкції інфраструктури, потребують врахування широкого спектра чинників при визначенні перспектив туристичного розвитку регіону.

Таким чином, оцінювання туристичного потенціалу є важливим інструментом дослідження можливостей розвитку туризму на регіональному рівні. Різноманітність існуючих методичних підходів дозволяє здійснювати аналіз окремих складових туристичного потенціалу або проводити його комплексну оцінку. Найбільш ефективним є інтегрований підхід, який забезпечує всебічне дослідження ресурсної бази території, рівня розвитку інфраструктури, соціально-економічних умов та інституційного середовища, що в сукупності визначають перспективи розвитку туристичного бізнесу.

1.3. Концептуальні особливості розвитку туристичного бізнесу в регіонах світу

Розвиток регіонального туристичного бізнесу у світі здійснюється на основі різноманітних методологічних підходів, які враховують специфіку природних ресурсів, історико-культурної спадщини, соціально-економічних умов та управлінських механізмів конкретної території. Практика провідних туристичних регіонів демонструє, що найбільш ефективними є моделі, які поєднують раціональне використання місцевого потенціалу, стратегічне планування, інновації та активну співпрацю між органами влади, бізнесом і громадськістю.

Яскравим прикладом комплексного підходу до розвитку туризму є Тоскана в Італії. Стратегія регіону ґрунтується на поєднанні агротуризму, культурно-пізнавального відпочинку та гастрономічних подорожей. Основний акцент зроблено на збереженні традиційного сільського ландшафту, підтримці фермерських господарств і розвитку локальних брендів. Завдяки створенню розгалуженої мережі агротуристичних комплексів, винних маршрутів та об'єктів культурної спадщини вдалося сформувати впізнаваний туристичний продукт, який приваблює мільйони відвідувачів щороку [31].

Успішний приклад управління туристичною дестинацією демонструє Каталонія в Іспанії. Туристична політика регіону орієнтована на

диверсифікацію туристичних пропозицій та рівномірний розподіл туристичних потоків. Поряд із традиційним морським відпочинком активно розвиваються культурний, спортивний, гастрономічний та діловий туризм. Важливим елементом системи управління є використання цифрових технологій для моніторингу туристичних потоків, аналізу попиту та прийняття управлінських рішень.

У Франції одним із найуспішніших прикладів територіальної спеціалізації виступає регіон Бордо. Основою його туристичного розвитку стала виноробна галузь, навколо якої сформовано цілу мережу взаємопов'язаних підприємств та організацій. Виноробні господарства, готельний сектор, ресторани, музеї та туристичні оператори спільно створюють комплексні туристичні продукти, що поєднують дегустаційні програми, культурні заходи та екскурсійне обслуговування. Такий кластерний підхід забезпечує високу конкурентоспроможність регіону на міжнародному туристичному ринку.

Значний інтерес становить досвід Баварії в Німеччині, де туристичний розвиток базується на принципах екологічної відповідальності та збереження культурної самобутності. Регіон приділяє особливу увагу розвитку природоорієнтованих видів туризму, велосипедної інфраструктури, екологічного транспорту та охороні історичних ландшафтів. Важливим чинником успіху стало налагодження ефективної взаємодії між місцевими органами влади, туристичними підприємствами та природоохоронними установами [34].

Країни Північної Європи накопичили значний досвід впровадження концепції сталого туризму. Зокрема, Норвегія реалізує політику розвитку туристичних територій, засновану на суворому дотриманні екологічних стандартів. Туристичні DESTINAЦІЇ проходять сертифікацію за комплексом критеріїв, які враховують стан довкілля, рівень залучення місцевого населення та економічну ефективність туристичної діяльності. Особлива

увага приділяється захисту унікальних природних об'єктів, насамперед фіордів, які становлять основу туристичної привабливості країни.

Одним із найвідоміших прикладів екологічно орієнтованого розвитку туризму є Нова Зеландія. Тут туристична галузь інтегрована в систему охорони природної спадщини, а значна частина доходів від туристичної діяльності спрямовується на підтримку національних парків та природоохоронних програм. Водночас важливим компонентом туристичного продукту виступає популяризація культури корінного населення маорі, що сприяє збереженню культурної різноманітності та підвищує унікальність туристичних пропозицій.

Цікавим прикладом подолання сезонності туристичного попиту є японський регіон Хоккайдо. Стратегія розвитку туризму передбачає використання різних природних та рекреаційних ресурсів залежно від пори року. Узимку регіон спеціалізується на гірськолижному відпочинку, зимових фестивалях та спортивному туризмі, тоді як у теплий період року основний акцент робиться на екологічних маршрутах, природних парках та сільському туризмі. Такий підхід дозволяє підтримувати стабільну туристичну активність протягом усього року.

Особливе місце серед світових практик займає Коста-Рика, яка стала одним із піонерів екотуризму. Основою її туристичної моделі є поєднання економічного розвитку з охороною природного середовища. Більша частина туристичних маршрутів проходить через національні парки та природоохоронні території, а туристичні підприємства активно впроваджують екологічні стандарти та системи сертифікації. Завдяки цьому країна змогла створити потужний міжнародний бренд екологічного туризму та забезпечити стабільне зростання туристичних надходжень.

Ефективне використання культурної спадщини як основи туристичного розвитку демонструє Шотландія. Історичні пам'ятки, замкові комплекси, традиційна культура та національні свята стали ключовими елементами туристичного позиціонування регіону. Для популяризації культурної

спадщини активно створюються тематичні маршрути, які знайомлять туристів з історією країни, традиціями виробництва віскі та особливостями місцевої культури.

У Центральній Європі успішним прикладом територіальної спеціалізації є виноробний регіон Токай в Угорщині. Його розвиток ґрунтується на поєднанні винного виробництва, гастрономічного туризму та збереження історичних ландшафтів. Важливим чинником популярності регіону є його включення до Списку світової спадщини ЮНЕСКО, що сприяє підвищенню міжнародної впізнаваності та залученню туристів з різних країн світу.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що незалежно від географічного положення чи масштабу території успішний розвиток туристичного бізнесу спирається на декілька базових принципів. Серед них – ефективне використання унікальних ресурсів території, створення конкурентоспроможних туристичних продуктів, розвиток партнерських відносин між усіма учасниками туристичного ринку, впровадження інноваційних технологій, забезпечення екологічної збалансованості та активна участь місцевих громад у процесах управління туристичним розвитком. Саме ці підходи можуть стати методологічною основою для формування сучасної моделі розвитку туристично-рекреаційного комплексу українських регіонів, зокрема Одещини, Української Бессарабії та інших територіальних громад, які прагнуть посилити свою конкурентоспроможність на національному та міжнародному туристичних ринках [37].

Поряд із численними прикладами успішного розвитку туристичної сфери у світі існують випадки, коли недостатньо продумана туристична політика або відсутність ефективного управління призводили до виникнення серйозних соціальних, економічних та екологічних проблем. Дослідження такого досвіду є важливим елементом формування сучасних підходів до

регіонального розвитку туризму, оскільки дозволяє виявити потенційні загрози та врахувати їх під час стратегічного планування.

Одним із найбільш відомих прикладів негативних наслідків туристичної діяльності є ситуація у Венеції. Багаторічне зростання кількості відвідувачів без належного регулювання призвело до суттєвого перевищення туристичного навантаження над можливостями міської інфраструктури. Значна кількість туристів спричинила підвищення вартості житла, скорочення чисельності постійних мешканців історичного центру та трансформацію традиційного міського середовища. Крім того, інтенсивне судноплавство та регулярне прибуття великих круїзних лайнерів негативно позначилися на стані водної екосистеми та збереженні історичної забудови.

Подібні виклики виникли й у Барселоні, де стрімке зростання туристичної активності створило значний тиск на житловий ринок та міську інфраструктуру. Активне використання житла для короткострокової оренди сприяло збільшенню цін на нерухомість і ускладнило доступ місцевих жителів до житлових ресурсів. З часом це призвело до посилення соціального невдоволення та необхідності запровадження жорсткіших механізмів контролю за туристичною діяльністю.

Показовим є також досвід острова Балі, де туристична галузь розвивалася надзвичайно швидкими темпами. Відсутність достатнього контролю за забудовою та використанням природних ресурсів спричинила деградацію окремих природних територій, збільшення обсягів побутових відходів і загострення проблем із забезпеченням населення водними ресурсами. Одночасно відбувалися зміни у традиційному способі життя місцевих громад, а окремі елементи культурної спадщини поступово втрачали свою автентичність під впливом комерціалізації.

Негативні аспекти туристичної спеціалізації економіки проявилися на Майорці. Протягом тривалого часу туризм залишався головним джерелом доходів регіону, що забезпечувало високі економічні показники. Водночас така залежність зробила місцеву економіку вразливою до зовнішніх криз. Під

час пандемії COVID-19 різке скорочення туристичних потоків призвело до суттєвого зменшення доходів підприємств, зростання рівня безробіття та погіршення соціально-економічної ситуації. Цей приклад наочно продемонстрував небезпеку надмірної концентрації економічної діяльності навколо однієї галузі.

Проблеми екологічного характеру спостерігалися також у низці курортних зон середземноморського узбережжя Туреччини. Масове будівництво готельних комплексів та рекреаційних об'єктів у прибережній смузі спричинило скорочення природних територій, зміну ландшафтів та зростання антропогенного навантаження на екосистеми. Додатковою проблемою стала сезонність туристичної діяльності, яка зумовила нерівномірне використання інфраструктури та нестабільність ринку праці.

Схожі труднощі виникли на тайському острові Пхукет, де інтенсивний розвиток туризму негативно вплинув на морські екосистеми. Значне збільшення кількості туристичних суден, екскурсій та рекреаційних заходів призвело до погіршення стану коралових рифів і прибережних природних комплексів. Для відновлення окремих природних територій органи влади були змушені тимчасово обмежувати доступ туристів до найбільш уразливих природних об'єктів.

Негативні наслідки надмірної популярності туристичних об'єктів проявилися і в районі археологічного комплексу Мачу-Пікчу. Постійне збільшення кількості відвідувачів створило ризики для збереження пам'ятки та навколишнього природного середовища. З метою мінімізації загроз було запроваджено обмеження на кількість туристів, визначено спеціальні маршрути пересування та посилено контроль за використанням території.

У країнах Африки проблеми туристичного перевантаження проявилися на території окремих національних парків та природоохоронних зон. Зростання кількості туристичних сафарі та транспортних засобів негативно впливало на поведінку диких тварин, порушувало природні екологічні процеси та сприяло деградації окремих природних комплексів. У багатьох

випадках виникала необхідність пошуку балансу між економічними вигодами від туризму та потребами охорони природи.

Окремою проблемою для багатьох острівних держав Карибського басейну стало домінування великих міжнародних туристичних компаній. Незважаючи на значні туристичні потоки, істотна частина прибутків залишалася поза межами регіонів, оскільки контролювалася зовнішніми інвесторами. У результаті місцеві громади отримували обмежені економічні вигоди, а туристична діяльність не завжди сприяла підвищенню рівня життя населення.

Світовий досвід свідчить, що неконтрольований розвиток туристичної сфери може спричиняти низку негативних наслідків, серед яких перевантаження інфраструктури, виснаження природних ресурсів, погіршення стану довкілля, руйнування культурної спадщини, зростання соціальної напруги та надмірна економічна залежність територій від туристичного сектору. Саме тому сучасні підходи до розвитку регіонального туризму повинні базуватися на принципах збалансованого природокористування, диверсифікації місцевої економіки, ефективного просторового планування, участі місцевих громад в управлінні туристичними процесами та постійному моніторингу впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище і соціально-економічний розвиток територій. Лише за таких умов туризм може виступати чинником довгострокового розвитку регіонів без втрати їх природної, історичної та культурної цінності.

Висновки до розділу 1.

Проведене дослідження теоретико-методологічних засад розвитку туристичного бізнесу дало змогу встановити, що в сучасних умовах туризм виступає не лише окремою сферою економічної діяльності, а й важливим інструментом комплексного розвитку територій. Його вплив поширюється на економічну, соціальну, культурну та екологічну сфери, сприяючи формуванню конкурентних переваг регіонів, активізації підприємницької

діяльності та підвищенню якості життя населення. Сучасні концепції розвитку туристичного бізнесу базуються на системному підході, принципах сталого розвитку, ефективному управлінні туристичними дестинаціями та інтеграції інтересів усіх учасників туристичного ринку.

У ході аналізу наукових підходів визначено, що розвиток туристичного бізнесу на регіональному рівні обумовлюється сукупністю взаємопов'язаних чинників. Вирішальне значення мають природно-ресурсний та історико-культурний потенціал території, рівень розвитку транспортної і туристичної інфраструктури, інвестиційний клімат, кадрове забезпечення, інституційна підтримка та безпекова ситуація. Водночас сучасні тенденції цифровізації, екологізації та глобалізації туристичних послуг формують нові вимоги до розвитку туристичних територій і визначають необхідність їх адаптації до сучасних викликів.

Встановлено, що оцінювання туристичного потенціалу є необхідною передумовою для обґрунтування стратегічних напрямів розвитку туристичної сфери. Найбільш результативними є комплексні методичні підходи, які поєднують аналіз ресурсної бази, інфраструктурного забезпечення, соціально-економічних показників, екологічного стану та інституційного середовища. Використання інтегральних, експертних, функціональних і геоінформаційних методів дозволяє здійснювати всебічну оцінку туристичних можливостей території та визначати перспективні напрями її спеціалізації.

Дослідження міжнародного досвіду розвитку туристичного бізнесу підтвердило, що успіх туристичних регіонів забезпечується завдяки раціональному використанню унікальних місцевих ресурсів, формуванню якісного туристичного продукту, розвитку кластерних моделей співпраці, впровадженню інноваційних технологій та дотриманню принципів сталого розвитку. Водночас приклади окремих регіонів світу свідчать про ризики надмірної туристичної концентрації, серед яких перевантаження інфраструктури, погіршення стану довкілля, деградація культурної спадщини

та посилення соціально-економічних дисбалансів. Це підкреслює необхідність здійснення постійного моніторингу туристичної діяльності та впровадження механізмів збалансованого управління розвитком територій.

Таким чином, теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що ефективний розвиток туристичного бізнесу можливий лише за умови комплексного врахування ресурсних, економічних, соціальних, екологічних та управлінських чинників. Формування конкурентоспроможних туристичних дестинацій потребує стратегічного планування, широкого використання інноваційних підходів, залучення місцевих громад до процесів управління та орієнтації на принципи сталого розвитку. Саме ці положення становлять методологічну основу подальшого дослідження регіональних аспектів розвитку туристичного бізнесу та визначення перспектив його функціонування в сучасних умовах.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНСЬКІЙ БЕССАРАБІЇ

2.1. Соціально-економічне середовище розвитку туризму в Українській Бессарабії

Слід зазначити, що передумови розвитку Української Бессарабії формуються під впливом як внутрішньорегіональних, так і загальнообласних чинників. Будучи периферійним субрегіоном Одеської області, Українська Бессарабія перебуває у тісному взаємозв'язку з обласним господарським комплексом. Тому динаміка економічного зростання, рівень інвестиційної привабливості, стан транспортно-логістичної системи, розвиток туристичної інфраструктури та ринку праці Одеської області значною мірою визначають можливості реалізації наявного природного, історико-культурного та рекреаційного потенціалу Української Бессарабії. За цих умов перспективи розвитку туристичного бізнесу регіону необхідно розглядати в контексті загальних соціально-економічних процесів, що відбуваються на рівні області.

Глибокі соціально-економічні трансформації, що відбувалися в Україні протягом тривалого часу, суттєво позначилися на рівні життя населення. Серед основних негативних явищ, які впливають на розвиток суспільства, варто відзначити скорочення чисельності населення внаслідок від'ємного природного приросту, поширення соціального сирітства, зростання навантаження на економічно активне населення за умов використання застарілих виробничих технологій, зниження реальних доходів громадян, погіршення доступності медичних послуг, скорочення мережі лікувально-профілактичних закладів, загострення екологічних проблем та поширення інфекційних захворювань. Особливо відчутно зазначені процеси проявляються у сільській місцевості.

Умовно негативні тенденції суспільного розвитку можна поділити на дві взаємопов'язані групи. Перша охоплює демографічні та трудові ресурсні

проблеми, пов'язані зі скороченням населення і змінами його вікової структури. Друга група характеризує якість людського потенціалу, включаючи рівень здоров'я, освіти, добробуту та соціальної активності населення. Обидві групи факторів перебувають у тісному взаємозв'язку та значною мірою визначають перспективи розвитку територій.

Одним із напрямів пом'якшення негативних соціально-економічних процесів може стати активізація туристично-рекреаційної діяльності. Розвиток цієї сфери сприяє ефективному використанню місцевих природних, культурних, трудових та інфраструктурних ресурсів, а також створює додаткові можливості для зайнятості населення. Водночас зростання попиту на туристичні та рекреаційні послуги, особливо на внутрішньому ринку, формує сприятливі умови для розвитку відповідних видів господарської діяльності [27].

Особливе значення туристично-рекреаційний сектор має для Одеської області, яка характеризується вигідним географічним положенням, значним природно-ресурсним потенціалом та суттєвими відмінностями між окремими територіями за рівнем соціально-економічного розвитку.

Визначальною рисою географічного положення регіону є його приморський та прикордонний характер. Територія області охоплює північно-західну частину Причорномор'я від дельти Дунаю до Хаджибейського лиману. Регіон межує з низкою держав, серед яких Румунія, Молдова, Болгарія та Туреччина, що сприяє розвитку міжнародних економічних, культурних і гуманітарних зв'язків. Значну роль у цих процесах відіграють численні етнічні громади, які підтримують історичні контакти зі своїми країнами походження.

Важливим чинником розвитку області є її вигідне транспортно-географічне положення. Через територію Одещини проходять міжнародні транспортні коридори, серед яких особливе значення мають Дунайський водний шлях та транспортний напрямок, що поєднує Північну і Південну Європу. Дунай також виступає складовою міжнародних транспортних

систем, які забезпечують зв'язки між Європою, Кавказом та країнами Азії. У регіоні активно розвиваються транскордонне співробітництво, міжнародне судноплавство, прикордонна торгівля та спільні програми розвитку з сусідніми державами.

Щодо природно-ресурсного потенціалу, Одеська область не належить до регіонів із значними запасами корисних копалин. Наявні родовища бурого вугілля, нафти, будівельного каменю, пісків та інших мінеральних ресурсів мають переважно локальне значення. Водночас регіон вирізняється значним рекреаційним потенціалом, який формується завдяки сприятливим кліматичним умовам, узбережжю Чорного моря, лікувальним грязям, мінеральним водам, лиманам та унікальним природним комплексам. Значну цінність становлять біосферні ресурси дельти Дунаю, плавневі екосистеми, коси, пересипи та інші природні об'єкти, що можуть використовуватися для розвитку різних видів туризму та рекреації [19].

Одним із найважливіших ресурсів області є водні ресурси. Вони представлені річками Дунай і Дністер, системою придунайських озер, підземними водами та численними лиманами. Найбільшими серед останніх є Дністровський, Будацький, Бурнас, Алібей, Шагани, Сасик, Куяльницький, Хаджибейський та Тилігульський лимани. Значна частина цих водних об'єктів має високий рекреаційний потенціал і використовується для оздоровлення населення та розвитку туристичної діяльності. Водночас окремі території, зокрема Дунайсько-Дністровське межиріччя, відчують дефіцит якісної питної води, що залишається важливою проблемою регіонального розвитку.

2.2. Ресурси розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії

Туристично-рекреаційна сфера належить до найбільш динамічних видів економічної діяльності, для яких характерними є постійне розширення ресурсної бази, урізноманітнення туристичних продуктів та формування нових напрямів туристичної спеціалізації. Незважаючи на активний розвиток сучасних форм туризму, вагоме місце у структурі туристичного попиту продовжують займати історико-культурні ресурси. Їх значення визначається не лише історичною та культурною цінністю, а й здатністю формувати унікальний образ території та забезпечувати її конкурентоспроможність на туристичному ринку. При цьому туристична привабливість окремих об'єктів культурної спадщини значною мірою залежить від суспільних пріоритетів, економічної ситуації та політичних процесів як у країнах походження туристів, так і в регіонах туристичного призначення.

Одним із регіонів України, що характеризується надзвичайно високою концентрацією історико-культурних ресурсів, є Дунай-Дністровське межиріччя. Його історичний розвиток визначався вигідним географічним положенням на перетині важливих міграційних, торговельних та військових шляхів. Протягом багатьох століть ця територія виконувала роль контактної зони між різними етносами, державами та цивілізаціями, що зумовило формування багатошарової культурної спадщини та значної кількості пам'яток різних історичних епох [20].

Археологічна спадщина регіону охоплює широкий хронологічний діапазон, починаючи від найдавніших етапів заселення території. Свідченням цього є мезолітичні стоянки, виявлені поблизу сучасних населених пунктів Нова Царичанка, Широке та Козацьке. Важливе наукове значення мають пам'ятки трипільської та гумельницької культур, локалізовані в околицях Нової Некрасівки, Озерного, Нагірного та Болграда. Значний інтерес становлять також археологічні об'єкти, пов'язані з культурою кулястих амфор

і бойових сокир, залишки яких виявлено на території сучасних Болградського та Білгород-Дністровського районів.

Особливе місце серед археологічних знахідок посідає антропоморфна кам'яна скульптура, знайдена поблизу села Новоселівка. Її вік оцінюється приблизно у п'ять із половиною тисяч років, що робить її однією з найдавніших пам'яток монументального мистецтва Північного Причорномор'я. Не менш важливою складовою історико-культурного ландшафту регіону є численні кургани ранньої бронзової доби, більшість яких належать до пам'яток ямної культури та є свідченням активного освоєння степових просторів у давні історичні періоди.

Найвідомішим об'єктом історико-культурної спадщини регіону є античне місто Тіра, засноване грецькими колоністами у VI столітті до нашої ери на узбережжі Дністровського лиману. Руїни цього античного поліса належать до визначних археологічних пам'яток України та становлять значний інтерес для туристів і дослідників. Сучасний Білгород-Дністровський, який розглядається як історичний спадкоємець Тіри, входить до числа найдавніших міст світу з безперервною історією розвитку. Археологічні матеріали свідчать про існування широких торговельних і культурних зв'язків міста з Візантією, Іраном, Малою Азією, регіонами Волги та іншими територіями Старого Світу.

Особливу туристичну цінність становить Білгород-Дністровська фортеця, яка є найбільшою середньовічною фортифікаційною спорудою України. Високий ступінь збереженості оборонного комплексу дозволяє відвідувачам ознайомитися з особливостями військово-інженерного мистецтва різних історичних періодів. Фортеця займає площу близько дев'яти гектарів, має розвинену систему оборонних споруд, башт і внутрішніх дворів, що робить її однією з найвизначніших туристичних атракцій Півдня України.

Археологічні дослідження на території межиріччя постійно поповнюють наукові знання про історичне минуле регіону. Однією з

найбільш відомих знахідок став так званий Орлівський скарб, виявлений поблизу села Орлівка. До його складу входили давньогрецькі золоті монети, викарбувані в античному місті Кізик на узбережжі Мармурового моря. Ця знахідка підтверджує існування інтенсивних торговельних зв'язків між Північним Причорномор'ям та центрами античного світу.

Вагоме місце в історії регіону посідає острів Зміїний, який у давньогрецькій традиції пов'язувався з культом Ахілла. У давнину тут існував храм, присвячений легендарному герою Троянської війни, а сам острів був важливим орієнтиром для мореплавців. До історичної спадщини античної доби належать також залишки навігаційних споруд у гирлі Дністра, які використовувалися для забезпечення безпеки судноплавства.

Важливу роль у розвитку міжрегіональної торгівлі відігравали міста Кілія та Лікостомо, які завдяки своєму вигідному географічному положенню стали значними торговельними центрами на перетині сухопутних і водних шляхів. Їхнє функціонування сприяло активному розвитку транзитних перевезень та економічних зв'язків між різними регіонами Європи та Причорномор'я.

Із римським періодом історії пов'язане виникнення масштабної системи оборонних споруд, відомих як Траянові вали. Залишки цих фортифікаційних об'єктів і сьогодні зберігаються на території регіону та становлять значний інтерес для істориків і туристів. У наступні століття важливими елементами оборонної системи стали фортеці Білгорода-Дністровського, Ізмаїла та Кілії, які відігравали ключову роль у забезпеченні безпеки південних рубежів різних державних утворень.

Сучасний етнокультурний образ Дунай-Дністровського межиріччя сформувався внаслідок масштабних колонізаційних процесів XIX століття. Після входження території до складу Російської імперії регіон активно заселявся переселенцями різного етнічного походження. Тут компактно проживали українці, молдовани, росіяни, болгари, гагаузи, албанці, серби та німці. Результатом цих процесів стало формування поліетнічного середовища

з багатою матеріальною та нематеріальною культурною спадщиною, яка сьогодні виступає важливим ресурсом розвитку етнокультурного туризму.

Особливе місце серед туристичних об'єктів регіону займає геодезичний пункт «Дуги Струве», розташований у селі Стара Некрасівка. Цей об'єкт є складовою міжнародної системи геодезичних вимірювань, створеної для визначення параметрів Землі, та включений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Він є унікальним прикладом пам'ятки науково-технічної спадщини світового значення на території України.

Найбільша концентрація історико-культурних пам'яток спостерігається у містах Білгород-Дністровський, Ізмаїл, Кілія та Болград. Особливе значення має Болград, який історично сформувався як центр болгарської громади Південної Бессарабії. Важливими туристичними об'єктами міста є Спасо-Преображенський собор, церква Святого Митрофана та інші пам'ятки, пов'язані з історією болгарських переселенців. Вони мають значну культурну та духовну цінність не лише для України, а й для болгарської діаспори за її межами.

Ізмаїл вирізняється великою кількістю об'єктів історико-культурної спадщини, пов'язаних із військовою історією та розвитком судноплавства на Дунаї. Серед найбільш відомих туристичних атракцій міста — музеї, присвячені історії фортеці, Дунайської флотилії та морського порту. Важливе місце в архітектурній спадщині посідає Свято-Покровський кафедральний собор, який належить до визначних пам'яток культового будівництва регіону.

Крім того, на території межиріччя збереглися численні пам'ятки, пов'язані з російсько-турецькими війнами XIX століття та переправами військ через Дунай. Ці об'єкти формують основу військово-історичного туризму та доповнюють загальну структуру туристичних ресурсів регіону.

Таким чином, Дунай-Дністровське межиріччя характеризується надзвичайно високим рівнем забезпеченості історико-культурними ресурсами. Поєднання археологічної спадщини, пам'яток античної та середньовічної доби, етнокультурного різноманіття та об'єктів науково-

технічної спадщини формує потужний потенціал для розвитку культурно-пізнавального, етнографічного, археологічного та подієвого туризму. Унікальне історичне минуле та поліетнічний характер регіону створюють сприятливі передумови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту та подальшого розвитку туристичної галузі Української Бессарабії.

Погіршення соціально-економічних умов життя населення України зумовило зростання попиту на лікувально-оздоровчі послуги. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розвиток рекреаційно-туристичної сфери в регіонах, які мають значний природний потенціал.

Дунай-Дністровське межиріччя характеризується сприятливими кліматичними умовами, наявністю морського узбережжя, лікувальних грязей, мінеральних вод і лиманів, що створює передумови для формування потужного лікувально-оздоровчого комплексу. Важливу роль відіграють Будацький, Алібейський, Бурнаський та інші лимани, багаті на природні лікувальні ресурси.

Курортний потенціал регіону базується на поєднанні кліматотерапії, бальнеотерапії, грязелікування та таласотерапії. Разом із тим подальший розвиток галузі потребує модернізації матеріально-технічної бази, залучення інвестицій та вдосконалення системи управління курортними територіями.

Природно-ресурсний потенціал Дунай-Дністровського межиріччя є одним із найцінніших в Україні. Значну частину території займають природоохоронні об'єкти міжнародного та національного значення, серед яких Дунайський біосферний заповідник, національні природні парки «Тузловські лимани» та «Нижньодністровський».

Унікальні водно-болотні угіддя, багатство флори і фауни, численні озера, плавні та приморські ландшафти створюють широкі можливості для розвитку екологічного туризму. Особливу цінність становлять місця проживання рідкісних видів птахів, риб і ссавців, які охороняються на міжнародному рівні.

Збереження природних комплексів та розвиток екологічно відповідального туризму можуть стати важливими чинниками сталого розвитку регіону.

Українська Бессарабія відзначається високим рівнем етнокультурного різноманіття. Тут проживають представники багатьох національностей, які зберегли традиційні елементи матеріальної та духовної культури.

Основними ресурсами етнічного туризму є культові споруди, народні звичаї, фольклор, традиційна архітектура, ремесла та історико-культурна спадщина різних етнічних груп. Важливими туристичними центрами виступають Болград, Вилкове, Кулевча та інші населені пункти регіону.

Подальший розвиток етнічного туризму сприятиме не лише збільшенню туристичних потоків, а й збереженню культурної спадщини, відродженню народних ремесел та зміцненню міжкультурного діалогу. Особливі перспективи пов'язані зі створенням нових етнографічних комплексів і туристичних маршрутів, орієнтованих на ознайомлення з культурною спадщиною народів Української Бессарабії.

Цей регіон характеризується значною різноманітністю етнокультурних ресурсів, що можуть бути використані для розвитку туристичної діяльності. На території регіону сформувалися осередки компактного проживання українців, болгар, молдован, гагаузів, албанців та інших народів. Особливу цінність становлять поселення, де й сьогодні зберігаються традиційні форми господарювання, народні ремесла, національна кухня, обрядовість та фольклор.

Формування етнокультурного ландшафту регіону відбувалося під впливом історичних процесів колонізації та переселення населення. Саме тому тут виникли як моноетнічні, так і поліетнічні населені пункти, що створюють сприятливі умови для ознайомлення туристів із культурною спадщиною різних народів. Особливо цікавим прикладом є село Жовтневе Болградського району, де проживає одна з найбільших албанських громад України.

Розвиток етнічного туризму здатний виконувати не лише економічну, а й культурно-відновлювальну функцію. Популяризація традиційної культури стимулює відродження народних ремесел, звичаїв і свят, які поступово втрачали своє значення під впливом урбанізації та соціально-економічних трансформацій ХХ століття. Водночас модернізаційні процеси призвели до часткової втрати окремих елементів матеріальної культури, зокрема традиційних технологій господарювання та ремісничого виробництва.

Серед основних ресурсів етнічного туризму доцільно виділити кілька груп:

- сакральні пам'ятки різних конфесій;
- об'єкти традиційної матеріальної культури;
- фольклорну спадщину та народні традиції;
- пам'ятні місця, пов'язані з відомими історичними діячами;
- етнографічні комплекси та музеї просто неба.

Важливу складову туристичного потенціалу регіону становлять культові споруди різних конфесій. Вони не лише виконують релігійні функції, а й є визначними архітектурними та історичними пам'ятками.

Одним із найвідоміших духовних центрів є церква Святого Миколая в селі Кулевча. Вона привертає увагу паломників і туристів завдяки унікальному явищу цвітіння лілій біля ікони Казанської Божої Матері під час різдвяних свят. Додатковий інтерес викликають мироточиві ікони, що знаходяться в місцевих храмах.

На території регіону функціонують також православні жіночі монастирі, розташовані поблизу сіл Олександрівка та Борисівка. Значну історико-культурну цінність мають старообрядницькі храми Вилкового, Нової Некрасівки та Старої Некрасівки, які зберігають давні релігійні традиції та архітектурні особливості старовірів.

Особливе місце посідає храм Святого Миколая Чудотворця у Вилковому, споруджений на початку ХХ століття. Архітектура храму відповідає традиціям давньоруського церковного будівництва, а його

внутрішнє оздоблення вирізняється художньою цінністю та високим рівнем виконання.

Важливим духовним і культурним центром є також Свято-Преображенський собор у Болграді. Побудований у першій половині XIX століття на кошти болгарських переселенців, він став символом історичної пам'яті та культурної самобутності болгарської громади регіону.

Історико-культурна спадщина Української Бессарабії відображає багатовіковий розвиток народів, які населяли регіон. Вона представлена пам'ятками архітектури, меморіальними місцями, музеями та культурними установами.

Особливий інтерес становлять населені пункти, пов'язані з життям відомих політичних, наукових і культурних діячів України, Болгарії та Румунії. Серед них — Болград, Ізмаїл, Вилкове, Озерне та інші поселення. Вони можуть стати складовою спеціалізованих туристичних маршрутів історико-біографічного спрямування.

Значну роль у збереженні культурної спадщини відіграють народні творчі колективи, які підтримують та популяризують традиційні пісні, танці, обряди й народне мистецтво. Їхня діяльність сприяє відродженню етнокультурних традицій і підвищує туристичну привабливість регіону.

Одним із найбільш успішних туристичних проєктів є етнографічний комплекс «Фрумушика Нова». Він поєднує елементи етнічного та сільського зеленого туризму, створюючи умови для комплексного ознайомлення з культурною спадщиною народів регіону.

На території комплексу відтворено традиційні садиби різних етнічних груп: українців, болгар, молдован, гагаузів, німців, євреїв та інших народів. Кожна садиба оформлена відповідно до історичних традицій і містить автентичні предмети побуту, меблі, елементи інтер'єру та господарський реманент.

Крім етнографічної складової, комплекс пропонує туристам комфортні умови проживання, можливість ознайомитися з національною кухнею, взяти

участь у майстер-класах народних ремесел та екскурсіях степовими ландшафтами. Таким чином, Фрумушика Нова є прикладом успішного поєднання культурної спадщини з сучасною туристичною інфраструктурою.

Подальший розвиток етнічного туризму в Українській Бессарабії пов'язаний із розширенням мережі етнографічних комплексів, створенням тематичних маршрутів та активним використанням культурної спадщини місцевих громад. Особливу увагу доцільно приділити популяризації традиційних ремесел, гастрономічної культури, фольклору та національних свят.

Важливим центром розвитку етнічного туризму може стати Болград, де зосереджена значна кількість пам'яток історії та культури болгарської, гагаузької та албанської громад. Водночас перспективними туристичними осередками залишаються Вилкове, Кулевча, Ізмаїл та інші населені пункти регіону.

Отже, Українська Бессарабія володіє значним потенціалом для розвитку етнічного туризму. Поєднання багатой історико-культурної спадщини, етнічного різноманіття та унікальних традицій створює сприятливі умови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту як на національному, так і на міжнародному рівнях.

2.3. Модель розвитку агро-еколого-рекреаційного комплексу Фрумушика Нова

На основі аналізу історико-культурного потенціалу Дунай-Дністровського межиріччя доцільно запропонувати інтегровану кластерно-дестинаційну модель розвитку туризму, яка поєднує принципи сталого розвитку, туристичної кластеризації, територіального брендингу та управління туристичними дестинаціями.

Головною метою запропонованої моделі є формування конкурентоспроможної туристичної дестинації міжнародного рівня, що

забезпечуватиме збереження історико-культурної спадщини, ефективно використання природно-рекреаційного потенціалу та стимулюватиме соціально-економічний розвиток регіону.

Фрумушика Нова є одним із найбільш перспективних туристичних центрів Української Бессарабії, який поєднує у собі унікальну етнокультурну спадщину, природні ресурси Буджацького степу та сучасну туристичну інфраструктуру. Важливою особливістю комплексу є його здатність інтегрувати різні види туристичної діяльності в єдину систему, орієнтовану на сталий розвиток території та збереження історико-культурної спадщини регіону.

Запропонована модель передбачає формування багатофункціонального туристично-рекреаційного комплексу, основу якого становить етнокультурна спадщина народів Української Бессарабії. Водночас етнічний туризм виступає не як самостійний напрям, а як базовий елемент, навколо якого розвиваються еногастрономічний, екологічний та сільський зелений туризм.

Особливого значення в реалізації моделі набуває транскордонне положення Української Бессарабії. Розташування регіону на стику України, Румунії та Молдови створює широкі можливості для міжнародного співробітництва, формування спільних туристичних продуктів та включення Нової Фрумушики до міжнародних туристичних маршрутів Нижнього Дунаю.

Основою розвитку туристично-рекреаційного комплексу є поєднання кількох груп ресурсів.

Першу групу становлять історико-культурні ресурси. Фрумушика Нова є своєрідним музеєм під відкритим небом, де відтворено традиційне житло, господарські споруди та побут основних етнічних спільнот Української Бессарабії. Етнографічні експозиції дозволяють відвідувачам ознайомитися з культурними особливостями українців, болгар, молдован, гагаузів, албанців, німців та інших народів, які брали участь у формуванні культурного простору регіону.

Другу групу формують природно-рекреаційні ресурси. Територія комплексу розташована в межах Буджацького степу — одного з найцікавіших природних районів півдня України. Унікальні степові ландшафти, балки, водойми та природні екосистеми створюють сприятливі умови для розвитку екологічного туризму, природничих екскурсій і рекреаційного відпочинку.

Третю групу становлять гастрономічні ресурси. Багатонаціональний склад населення Української Бессарабії сприяв формуванню своєрідної кулінарної культури, що поєднує українські, болгарські, молдовські, гагаузькі та інші гастрономічні традиції. Це створює передумови для розвитку еногастрономічного туризму, який сьогодні є одним із найбільш динамічних сегментів міжнародного туристичного ринку.

Четверту групу формують інфраструктурні ресурси. На території комплексу функціонують заклади розміщення, об'єкти харчування, виставкові майданчики, дегустаційні зали та інші елементи туристичної інфраструктури, що забезпечують комфортне перебування туристів.

Провідним напрямом діяльності комплексу залишається етнічний туризм. Його розвиток спрямований на збереження та популяризацію культурної спадщини народів Української Бессарабії через проведення фестивалів, народних свят, етнографічних виставок, майстер-класів і культурно-мистецьких заходів.

Важливе місце в структурі комплексу займає еногастрономічний туризм. Його розвиток передбачає створення дегустаційних маршрутів, організацію гастрономічних фестивалів, популяризацію локальних продуктів та співпрацю з виноробними господарствами регіону. Перспективним напрямом є формування регіонального бренду «Смаки Української Бессарабії», який об'єднає місцевих виробників продуктів харчування та напоїв.

Екологічний туризм орієнтований на використання природного потенціалу Буджацького степу. У межах цього напрямку доцільним є

створення мережі екологічних стежок, велосипедних маршрутів, природоохоронних екскурсій та освітніх програм екологічного спрямування.

Сільський зелений туризм покликаний забезпечити активне залучення місцевого населення до туристичної діяльності. Його розвиток сприятиме диверсифікації економіки сільських територій та створенню додаткових джерел доходів для мешканців громади (рис. 2.1).

Однією з ключових складових запропонованої моделі є використання транскордонного потенціалу регіону. Українська Бессарабія розташована на важливому транспортному та культурному перехресті між країнами Європейського Союзу та Україною. Це створює передумови для інтеграції Фрумушики Нова до міжнародних туристичних маршрутів, що проходять територією Нижнього Дунаю та Причорномор'я.

Транскордонне співробітництво відкриває можливості для реалізації спільних проєктів із Румунією та Молдовою у сфері культурного, екологічного та гастрономічного туризму. Особливе значення має участь у програмах Європейського Союзу, спрямованих на підтримку розвитку прикордонних територій.

Завдяки транскордонному положенню Фрумушика може стати важливим елементом міжнародного туристичного маршруту, який об'єднає історико-культурні та природні об'єкти Української Бессарабії, Румунії та Молдови в єдиний туристичний простір.

Реалізація моделі сприятиме збільшенню туристичних потоків, розвитку підприємницької діяльності та підвищенню рівня зайнятості населення. Зростання кількості туристів стимулюватиме розвиток сфери послуг, транспортної інфраструктури, закладів харчування та виробництва сувенірної продукції.

Важливим результатом стане збереження та популяризація культурної спадщини народів Української Бессарабії. Туризм виступатиме ефективним інструментом підтримки народних ремесел, традиційної культури та місцевої ідентичності.

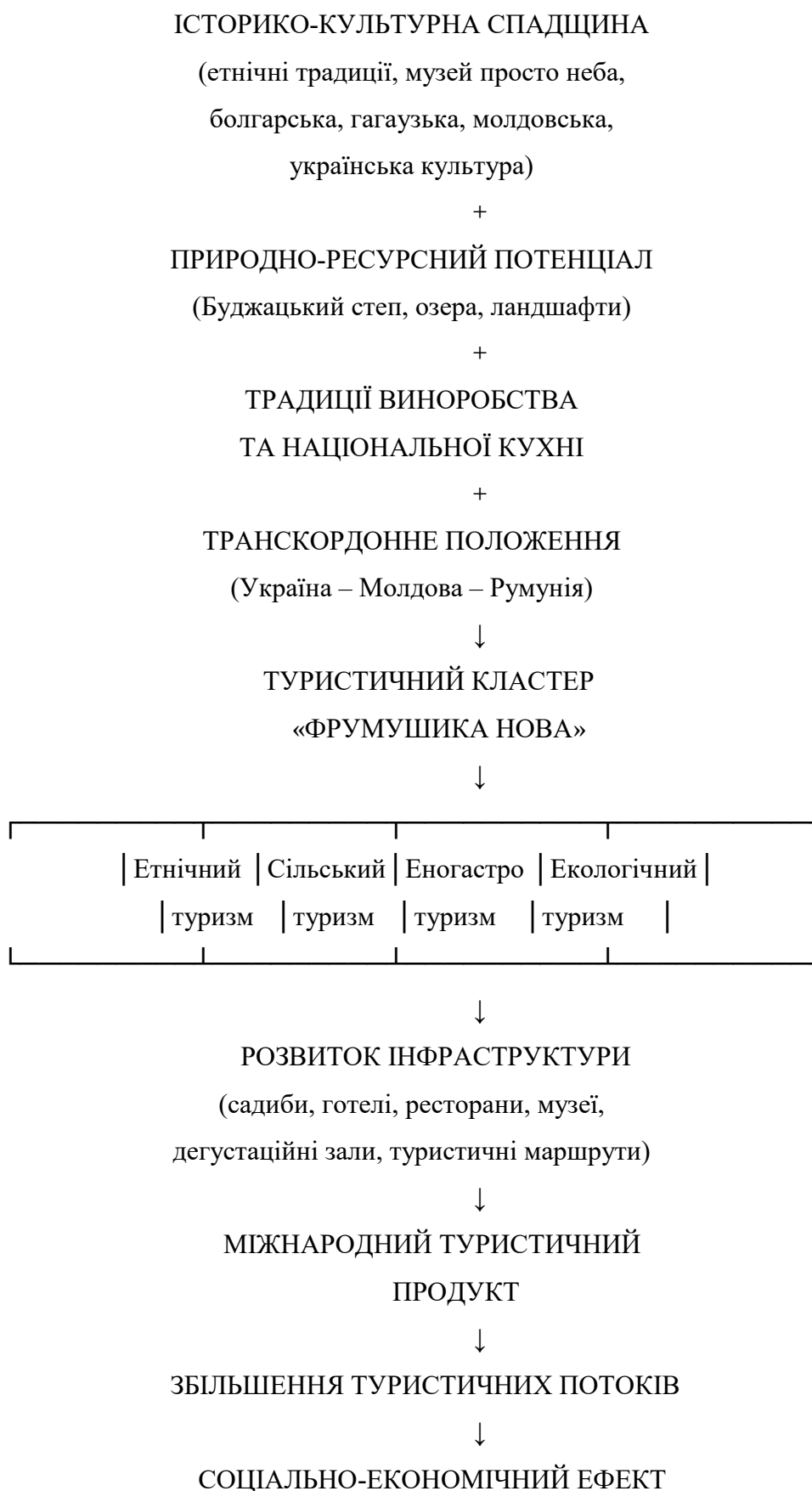

Рис 2.1. Модель розвитку агро-еколого-рекреаційного комплексу
Фрумушика - Нова

Окрім економічного ефекту, реалізація моделі матиме позитивний соціальний вплив, сприяючи підвищенню якості життя населення, зменшенню міграційних процесів та зміцненню міжнародних культурних зв'язків.

Фрумушика має значний потенціал для формування сучасного туристично-рекреаційного комплексу міжнародного рівня. Поєднання етнокультурної спадщини, природних ресурсів, еногастрономічних традицій та вигідного транскордонного положення створює передумови для розвитку конкурентоспроможного туристичного продукту. Реалізація запропонованої моделі сприятиме соціально-економічному розвитку Української Бессарабії, підвищенню її туристичної привабливості та інтеграції до європейського туристичного простору.

Запропонована модель розвитку туризму в Дунай-Дністровському межиріччі базується на принципах інтегрованого використання природно-рекреаційного, історико-культурного та етнокультурного потенціалу території. Її реалізація передбачає формування багатокomпонентної туристичної системи, здатної забезпечити збалансований розвиток регіону та підвищення його конкурентоспроможності на національному й міжнародному туристичних ринках. В основі моделі лежить поєднання чотирьох взаємопов'язаних напрямів розвитку: історико-культурного, природно-рекреаційного, етнокультурного та агро-еколого-рекреаційного туризму, які утворюють єдиний туристичний простір та взаємно підсилюють привабливість території.

Ключовим елементом запропонованої концепції є формування регіональної туристичної дестинації, що функціонує на засадах кластерного підходу. Така модель передбачає налагодження ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування, суб'єктами туристичного бізнесу, закладами культури, природоохоронними установами, науковими та освітніми організаціями. Спільна діяльність зазначених учасників сприятиме створенню комплексного туристичного продукту, здатного задовольнити

різноманітні потреби відвідувачів та забезпечити більш ефективне використання ресурсного потенціалу регіону.

Особлива роль у структурі перспективної моделі належить історико-культурному туризму, який може стати основою формування регіонального туристичного бренду. Наявність унікальних археологічних пам'яток, античної спадщини, середньовічних фортець, об'єктів військової історії та пам'яток колонізаційного періоду створює сприятливі умови для розвитку культурно-пізнавального туризму та розроблення тематичних маршрутів міжнародного значення. Водночас природно-рекреаційні ресурси дельти Дунаю, Дністровського лиману, озерних систем та степових ландшафтів формують підґрунтя для розвитку екологічного, водного, орнітологічного та активного туризму.

Важливою конкурентною перевагою Дунай-Дністровського межиріччя є його поліетнічний характер, що створює широкі можливості для розвитку етнокультурного туризму. Традиції, звичаї, народні промисли, гастрономічна спадщина та фестивальна культура болгар, гагаузів, українців, молдован та інших етнічних спільнот можуть бути інтегровані в сучасний туристичний продукт та сприяти формуванню унікального туристичного образу регіону. Додаткові перспективи відкриває розвиток агро-еколого-рекреаційних комплексів, зокрема за моделлю кластеру «Фрумушика Нова», який демонструє можливість поєднання сільськогосподарського виробництва, екологічного туризму, етнокультурної спадщини та рекреаційної діяльності.

Важливою умовою реалізації запропонованої моделі є впровадження сучасних цифрових технологій управління туристичними процесами. Створення єдиного туристичного порталу, використання геоінформаційних систем, цифрових маршрутів, мобільних додатків та інтерактивних сервісів сприятиме підвищенню доступності туристичних ресурсів і якості обслуговування відвідувачів. Паралельно необхідно забезпечити розвиток транспортної, інформаційної та сервісної інфраструктури, що створить умови

для збільшення туристичних потоків і тривалості перебування туристів у регіоні.

Реалізація перспективної моделі дозволить досягти комплексного соціально-економічного ефекту, який проявлятиметься у збільшенні туристичних потоків, зростанні надходжень до місцевих бюджетів, створенні нових робочих місць та підвищенні рівня підприємницької активності населення. Одночасно розвиток туризму сприятиме збереженню історико-культурної спадщини, підтримці етнокультурного різноманіття та охороні природних комплексів регіону. Таким чином, запропонована інтегрована модель розвитку туризму може стати ефективним інструментом забезпечення сталого розвитку Дунай-Дністровського межиріччя та зміцнення його позицій як однієї з провідних туристичних дестинацій України.

Перспективи цієї дестинації визначає також входженням до системи географічних зазначень. Зокрема цьому сприяла унікальність ландшафтів долини річки Фрумушика.

Річка Фрумушика є невеликим водотоком Української Бессарабії, довжина якого становить близько 18 км. Вона бере початок поблизу урочища Роща, розташованого на південь від села Семисотка, та протікає територією сучасних Болградського й Березівського районів Одеської області, завершуючи свій шлях поблизу села Василівка. Незважаючи на незначні розміри, річка має важливе значення для формування природних комплексів та господарського освоєння прилеглих територій.

Клімат долини Фрумушики характеризується рисами помірно континентального степового клімату. Для регіону властиві м'які малосніжні зими та тривале спекотне літо з недостатньою кількістю атмосферних опадів. Територія належить до зони ризикованого землеробства, де посушливість є одним із головних природних чинників, що впливають на сільськогосподарське виробництво. В останні десятиліття вплив глобальних кліматичних змін проявляється у збільшенні тривалості посушливих

періодів, зростанні середньорічних температур та зменшенні запасів вологи в ґрунтах.

Одним із найцінніших природних ресурсів долини є її земельний фонд. Переважна частина території вкрита високородючими чорноземами, які в поєднанні зі значною кількістю сонячного тепла створюють сприятливі умови для розвитку сільського господарства. Саме тому регіон традиційно належить до важливих аграрних районів півдня України.

Долина річки сформувалася в межах схилів Південно-Молдавської височини та має виразні морфологічні особливості. Вона характеризується значною глибиною врізу русла, що подекуди сягає 50–100 метрів, вузькими надзаплавними терасами та каньйоноподібним рельєфом. Правобережна частина долини є більш підвищеною та крутою, тоді як лівобережні схили мають відносно пологий характер.

На відміну від багатьох інших долин північної частини Буджацького степу, долина Фрумушки відзначається порівняно низьким рівнем ерозійних процесів. Це пояснюється особливостями історичного використання території, зокрема близькістю до Тарутинського степу — одного з найбільших масивів цілинних земель Європи. Упродовж десятиліть ця територія перебувала в межах військового полігону, що обмежувало господарську діяльність та сприяло збереженню природних ландшафтів.

Ґрунтовий покрив долини є досить різноманітним. На вододільних ділянках переважають звичайні малогумусні чорноземи, тоді як у межах заплави поширені лучно-чорноземні ґрунти різного ступеня засоленості. Схили вкриті переважно супіщаними та піщаними ґрунтами, які добре підходять для вирощування винограду. Заплавні землі можуть ефективно використовуватися для овочівництва, садівництва, кормовиробництва та пасовищного господарства. Особливо перспективним є використання слабозасолених ділянок для розвитку тваринництва.

Рослинність долини представлена типовими для степової зони різнотравно-типчаково-ковиловими та типчаково-ковиловими

угрупованнями. У північній частині території збереглися осередки природної степової рослинності, які поєднуються з байрачними лісами та чагарниковими формаціями. Завдяки тривалому обмеженню господарського використання території сформувалися унікальні природні комплекси, що практично не зазнали трансформації.

Важливе природоохоронне значення території підтверджується включенням Тарутинського степу до Смарагдової мережі Європи. Це рішення було ухвалене в межах реалізації положень Бернської конвенції та свідчить про міжнародне визнання природної цінності місцевих екосистем. Збережені природні комплекси є важливою передумовою для розвитку екологічного туризму, природоохоронної діяльності та органічного землеробства.

Гідрологічний режим річки зазнав певних змін унаслідок проведення меліоративних заходів у XX столітті. Русло було частково випрямлене, що характерно для більшості малих річок півдня Одеської області. Водночас Фрумушика зберігає відносно стабільний режим водності, особливо під час сезонів із підвищеною кількістю опадів. Основним джерелом живлення річки є дощові води, тоді як значення снігового живлення в умовах сучасних кліматичних змін суттєво зменшилося.

Однією з найважливіших особливостей долини є надзвичайно високе біологічне різноманіття. На території Тарутинського степу зафіксовано близько 650 видів судинних рослин, серед яких значна кількість рідкісних та зникаючих видів. Понад два десятки представників флори включені до природоохоронних списків різного рівня. Не менш багатим є тваринний світ, представлений численними видами птахів, ссавців, земноводних і плазунів. Значна частина цих видів має особливий природоохоронний статус та потребує охорони.

Аналіз природних умов долини Фрумушики свідчить про наявність значного потенціалу для розвитку різних напрямів господарської діяльності та рекреації. Особливо перспективними є вівчарство, виноградарство,

виращування ефіроолійних культур, насамперед лаванди, а також розвиток органічного сільського господарства. Великі площі природних пасовищ створюють сприятливі умови для відновлення традиційного вівчарства, а природні особливості схилів сприяють закладанню високопродуктивних виноградників.

Водночас висока екологічна цінність території та значний рівень біорізноманіття відкривають можливості для розвитку екологічного туризму, науково-пізнавальних маршрутів та впровадження сучасних моделей сталого природокористування. Саме поєднання аграрного, природоохоронного та рекреаційного потенціалу робить долину Фрумушки однією з найбільш перспективних територій Української Бессарабії для реалізації інноваційних проєктів сталого розвитку.

Висновки до розділу 2.

Проведений аналіз засвідчив, що Українська Бессарабія володіє значним потенціалом для розвитку туристичного бізнесу, який формується під впливом сприятливого географічного положення, багатой історико-культурної спадщини, унікальних природних ресурсів та поліетнічного складу населення. Водночас перспективи розвитку туристичної сфери регіону значною мірою залежать від загального соціально-економічного стану Одеської області, рівня розвитку транспортної інфраструктури, інвестиційної активності та ефективності регіональної політики у сфері туризму.

Дослідження ресурсного потенціалу регіону показало, що однією з його головних конкурентних переваг є поєднання різноманітних туристичних ресурсів. Історико-культурна спадщина представлена пам'ятками археології, античної та середньовічної історії, фортифікаційними спорудами, сакральними об'єктами та численними свідченнями багатовікового співіснування різних народів. Значний туристичний інтерес становлять Білгород-Дністровська фортеця, античне місто Тіра, об'єкти Дунайського

Придунав'я, культурна спадщина Болграда, Ізмаїла, Кілії та інших історичних центрів регіону.

Встановлено, що важливою складовою туристичного потенціалу Української Бессарабії виступають природно-рекреаційні ресурси. Узбережжя Чорного моря, система лиманів, водно-болотні угіддя міжнародного значення, території Дунайського біосферного заповідника, національних природних парків «Тузовські лимани» та «Нижньодністровський» створюють сприятливі умови для розвитку екологічного, рекреаційного, оздоровчого та активного туризму. Значний потенціал мають також лікувально-оздоровчі ресурси, представлені лікувальними грязями, мінеральними водами та сприятливими кліматичними умовами.

Окрему роль у формуванні туристичної спеціалізації регіону відіграє його етнокультурне різноманіття. Співіснування українців, болгар, гагаузів, молдован, албанців та інших етнічних спільнот сприяло формуванню унікального культурного середовища, яке є основою розвитку етнічного, гастрономічного та подієвого туризму. Збережені традиції, народні ремесла, фольклор, національна кухня та сакральна спадщина створюють передумови для формування оригінального туристичного продукту, здатного зацікавити як внутрішніх, так і іноземних туристів.

У роботі обґрунтовано доцільність використання агро-еколого-рекреаційного комплексу «Фрумушика Нова» як базової моделі розвитку сучасної туристичної дестинації Української Бессарабії. Запропонована кластерно-дестинаційна модель передбачає інтеграцію етнічного, екологічного, сільського зеленого та еногастрономічного туризму на основі принципів сталого розвитку, транскордонного співробітництва та ефективного використання місцевих ресурсів. Її реалізація сприятиме диверсифікації туристичних послуг, формуванню регіонального бренду та підвищенню конкурентоспроможності території на національному й міжнародному туристичних ринках.

Особливу увагу приділено потенціалу долини річки Фрумушика та Тарутинського степу, які поєднують значні природоохоронні, аграрні та рекреаційні ресурси. Високий рівень біорізноманіття, наявність природних степових ландшафтів, сприятливі умови для розвитку виноградарства, вівчарства та органічного виробництва створюють підґрунтя для впровадження сучасних моделей екологічного та сільського туризму. Водночас міжнародне природоохоронне значення території вимагає дотримання принципів збалансованого природокористування та збереження природної спадщини.

Таким чином, Українська Бессарабія має всі необхідні передумови для формування конкурентоспроможної туристичної дестинації, здатної забезпечити довгостроковий соціально-економічний розвиток регіону. Ефективне поєднання історико-культурних, природно-рекреаційних, етнокультурних та агроекологічних ресурсів, підтримане сучасними механізмами управління, інвестиціями та транскордонною співпрацею, може стати основою сталого розвитку туристичного бізнесу та посилення ролі Української Бессарабії в туристичному просторі України та Європи.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ БЕССАРАБІЇ

3.1. Формування конкурентоспроможного туристичного продукту: регіональний аспект

У сучасній економіці туризм розглядається як один із важливих інструментів регіонального розвитку, що сприяє залученню інвестицій, створенню робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності територій. Водночас успішність функціонування туристичної сфери значною мірою залежить від якості та привабливості туристичного продукту, який пропонується потенційним відвідувачам. Саме тому питання формування конкурентоспроможного туристичного продукту набуває особливого значення як для окремих підприємств, так і для регіонів у цілому.

Туристичний продукт регіону являє собою сукупність природних, історико-культурних, соціальних та інфраструктурних компонентів, які формують комплексне враження туриста від подорожі. На відміну від окремої туристичної послуги, він охоплює весь спектр елементів, що забезпечують комфортне перебування, пізнавальний досвід та емоційне задоволення від відвідування певної території. Саме інтеграція різноманітних ресурсів у єдину систему дозволяє створювати унікальні туристичні пропозиції, здатні конкурувати на ринку.

Важливою передумовою формування конкурентоспроможного туристичного продукту є ефективне використання ресурсного потенціалу регіону. Кожна територія володіє певним набором природних ландшафтів, культурних пам'яток, етнічних традицій, гастрономічних особливостей та історичної спадщини, які можуть бути основою для створення туристичних маршрутів і програм. Конкурентні переваги виникають тоді, коли ці ресурси не лише зберігаються, але й трансформуються у привабливі туристичні продукти, адаптовані до сучасних потреб споживачів.

Одним із ключових чинників успішності туристичного продукту є його унікальність. В умовах високої конкуренції між туристичними DESTINATIONAMI важливо пропонувати туристам не стандартний набір послуг, а оригінальні враження та автентичний досвід. Саме тому дедалі більшої популярності набувають тематичні маршрути, етнографічні тури, гастрономічні фестивалі, екологічні подорожі та культурно-пізнавальні програми, які дозволяють відвідувачам глибше ознайомитися з особливостями регіону.

Вагомий вплив на конкурентоспроможність туристичного продукту має рівень розвитку туристичної інфраструктури. Якість автомобільних доріг, транспортна доступність, наявність сучасних засобів розміщення, закладів харчування, туристично-інформаційних центрів та рекреаційних об'єктів безпосередньо впливають на рівень задоволеності туристів. Навіть за наявності значного туристичного потенціалу недостатній розвиток інфраструктури може стримувати розвиток галузі та знижувати конкурентні позиції регіону.

Важливим напрямом удосконалення туристичного продукту є його диверсифікація. Орієнтація виключно на один вид туризму підвищує ризики залежності від сезонних коливань попиту та змін ринкової кон'юнктури. Тому регіони прагнуть розширювати асортимент туристичних послуг шляхом розвитку різних видів туризму: рекреаційного, культурного, екологічного, подієвого, сільського, ділового та активного. Такий підхід дозволяє залучати ширше коло туристів та забезпечувати більш рівномірний розподіл туристичних потоків протягом року.

Суттєве значення у формуванні сучасного туристичного продукту має впровадження інноваційних технологій. Цифровізація туристичної сфери відкриває нові можливості для взаємодії зі споживачами, просування туристичних DESTINATIONI та покращення якості обслуговування. Використання електронних систем бронювання, мобільних додатків, інтерактивних карт, аудіогідів, технологій доповненої реальності та

цифрових платформ дозволяє зробити туристичний продукт більш доступним, зручним і привабливим для сучасних мандрівників.

Особливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту відіграє маркетинг територій. Формування позитивного іміджу регіону, створення впізнаваного бренду та проведення ефективних рекламних кампаній сприяють підвищенню його популярності серед потенційних туристів. У сучасних умовах просування територій дедалі більше базується на використанні цифрових комунікацій, соціальних мереж, туристичних порталів та спеціалізованих інформаційних ресурсів.

Перспективним механізмом розвитку конкурентоспроможного туристичного продукту є кластерний підхід, який передбачає об'єднання зусиль представників туристичного бізнесу, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, закладів освіти та культури. Така співпраця сприяє створенню комплексних туристичних пропозицій, підвищенню якості послуг, ефективнішому використанню ресурсів та залученню додаткових інвестицій у розвиток туристичної індустрії.

В умовах сучасних глобальних викликів дедалі більшої актуальності набуває концепція сталого розвитку туризму. Формування конкурентоспроможного туристичного продукту повинно базуватися на принципах екологічної безпеки, збереження природних ресурсів, охорони культурної спадщини та врахування інтересів місцевих громад. Такий підхід дозволяє забезпечити довгострокову привабливість туристичних дестинацій і створює передумови для гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку.

Отже, конкурентоспроможний туристичний продукт формується в результаті комплексного використання ресурсного потенціалу території, розвитку інфраструктури, впровадження інновацій, застосування сучасних маркетингових інструментів та дотримання принципів сталого розвитку. Ефективне поєднання зазначених складових забезпечує зміцнення позицій регіону на туристичному ринку, підвищення його інвестиційної

привабливості та створення умов для сталого соціально-економічного зростання.

Військові дії, що тривають на території України, завдали суттєвих втрат туристичній галузі, вплинувши на функціонування підприємств сфери гостинності, стан туристичної інфраструктури, інвестиційну активність та загальну привабливість регіонів для відвідувачів. Значне скорочення туристичних потоків, руйнування окремих об'єктів інфраструктури, зміна логістичних маршрутів та підвищення безпекових ризиків стали серйозними викликами для розвитку туризму. У зв'язку з цим післявоєнне відновлення туристичної сфери має розглядатися не лише як процес ліквідації наслідків війни, а й як можливість для формування якісно нової моделі розвитку галузі, орієнтованої на принципи сталості, інноваційності та конкурентоспроможності.

Одним із першочергових напрямів відновлення туристичної сфери є реконструкція та модернізація інфраструктурного комплексу. Після завершення воєнних дій значна увага має бути приділена відновленню транспортних комунікацій, туристичних об'єктів, закладів розміщення, культурно-мистецьких установ, рекреаційних зон та інженерних мереж. Водночас процес відбудови повинен базуватися на сучасних стандартах енергоефективності, екологічної безпеки та інклюзивності, що дозволить створити комфортне середовище для різних категорій туристів і забезпечити довгострокову ефективність інвестицій.

Визначальним чинником успішного розвитку туризму в післявоєнний період стане забезпечення належного рівня безпеки. Для потенційних туристів саме безпекова складова буде одним із головних критеріїв вибору місця відпочинку. Тому важливими завданнями залишаються проведення розмінування територій, відновлення систем цивільного захисту, створення сучасних механізмів інформування про ризики та впровадження комплексних заходів із гарантування безпечного перебування відвідувачів. Формування

репутації безпечної туристичної дестинації стане необхідною передумовою відновлення довіри до регіону.

Особливого значення набуває перегляд підходів до формування туристичного продукту. Післявоєнні умови сприятимуть трансформації попиту та появі нових мотивацій для подорожей. Поряд із традиційними видами туризму перспективними напрямками можуть стати екологічний, сільський, оздоровчий, етнокультурний, гастрономічний та подієвий туризм. Окрему нішу займатимуть туристичні маршрути, пов'язані з історією боротьби України за незалежність, місцями військової слави, меморіальними комплексами та об'єктами національної пам'яті. При цьому створення таких туристичних продуктів має здійснюватися відповідально, із дотриманням морально-етичних норм та принципів історичної достовірності.

Однією з ключових умов післявоєнного відновлення туристичної галузі стане активізація інвестиційних процесів. Реалізація масштабних проєктів із реконструкції та розвитку туристичної інфраструктури потребуватиме значних фінансових ресурсів. У зв'язку з цим важливого значення набуває залучення міжнародної фінансової допомоги, грантових програм, коштів міжнародних фондів, приватного капіталу та механізмів державно-приватного партнерства. Ефективна інвестиційна політика має бути спрямована на створення сприятливих умов для бізнесу, мінімізацію інвестиційних ризиків та підтримку підприємницьких ініціатив у туристичній сфері.

На початкових етапах відновлення особлива роль належатиме внутрішньому туризму. Саме внутрішні туристичні потоки можуть стати основою поживлення діяльності підприємств туристичної індустрії та стимулювання економічної активності регіонів. Популяризація подорожей Україною сприятиме зміцненню міжрегіональних зв'язків, підтримці місцевого бізнесу, розвитку креативних індустрій та формуванню позитивного сприйняття регіональної культурної спадщини. Важливим завданням у цьому контексті є розроблення нових туристичних маршрутів,

тематичних програм та комплексних туристичних продуктів, орієнтованих на різні категорії споживачів.

Значний потенціал для прискорення відновлення галузі має впровадження цифрових технологій. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних рішень дозволяє підвищити ефективність управління туристичними процесами, покращити якість сервісу та розширити можливості просування туристичних дестинацій. Розвиток цифрових платформ, мобільних застосунків, систем онлайн-бронювання, електронних туристичних карт і віртуальних екскурсій сприятиме підвищенню доступності туристичних послуг та адаптації галузі до сучасних тенденцій цифрової економіки.

Необхідною умовою сталого розвитку туристичної сфери є відновлення та розвиток людського потенціалу. Війна спричинила значні зміни на ринку праці, що позначилося і на туристичній галузі. Тому важливим напрямом післявоєнної політики має стати підготовка нових кадрів, підвищення кваліфікації працівників, впровадження сучасних освітніх програм та підтримка молодіжного підприємництва у сфері туризму. Особлива увага має приділятися розвитку компетенцій у сфері цифрових технологій, менеджменту, маркетингу та міжнародних комунікацій.

Важливим інструментом відновлення туристичної привабливості регіону є формування нового бренду території. Післявоєнний етап розвитку потребуватиме оновлення іміджу туристичних дестинацій та створення ефективної системи їх просування на внутрішньому й міжнародному ринках. Основою нового позиціонування мають стати унікальні природні ресурси, культурна спадщина, локальна ідентичність, гостинність населення та успішний досвід відновлення територій. Використання сучасних маркетингових технологій і цифрових каналів комунікації сприятиме підвищенню впізнаваності регіону та формуванню позитивного сприйняття серед потенційних туристів.

У післявоєнний період особливого значення набуде реалізація принципів сталого розвитку туризму. Відбудова туристичної інфраструктури має здійснюватися з урахуванням необхідності збереження природних ресурсів, охорони культурної спадщини та підтримки місцевих громад. Орієнтація на екологічно відповідальні підходи дозволить мінімізувати негативний вплив туристичної діяльності на довкілля та забезпечити довгострокову конкурентоспроможність туристичних дестинацій.

Перспективним напрямом також є розширення міжнародного співробітництва. Участь у транскордонних проєктах, співпраця з міжнародними туристичними організаціями, залучення іноземних партнерів до реалізації програм відновлення та просування туристичних продуктів сприятимуть інтеграції регіонів України до європейського туристичного простору. Крім того, міжнародне партнерство створює додаткові можливості для залучення фінансових ресурсів, обміну досвідом та впровадження кращих світових практик у сфері туризму.

Таким чином, післявоєнне відновлення туристичної сфери регіону повинно базуватися на комплексному підході, який поєднує модернізацію інфраструктури, забезпечення безпеки, активізацію інвестиційної діяльності, розвиток людського капіталу, впровадження цифрових технологій та формування сучасного туристичного продукту. Реалізація зазначених стратегічних напрямів сприятиме не лише відновленню туристичної галузі, а й перетворенню її на один із ключових чинників економічного зростання та сталого розвитку регіону в повоєнний період.

3.2. Перспективна модель розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії

На основі аналізу історико-культурного потенціалу Дунай-Дністровського межиріччя доцільно запропонувати інтегровану кластерно-дестинаційну модель розвитку туризму, яка поєднує принципи сталого розвитку, туристичної кластеризації, територіального брендингу та управління туристичними дестинаціями.

Головною метою запропонованої моделі є формування конкурентоспроможної туристичної дестинації міжнародного рівня, що забезпечуватиме збереження історико-культурної спадщини, ефективне використання природно-рекреаційного потенціалу та стимулюватиме соціально-економічний розвиток регіону.

Проведений аналіз дозволяє візуалізувати перспективні моделі розвитку туристичного господарства Української Бессарабії (рис.).

Запропонована модель розвитку туризму в Дунай-Дністровському межиріччі базується на принципах інтегрованого використання природно-рекреаційного, історико-культурного та етнокультурного потенціалу території. Її реалізація передбачає формування багатокomпонентної туристичної системи, здатної забезпечити збалансований розвиток регіону та підвищення його конкурентоспроможності на національному й міжнародному туристичних ринках. В основі моделі лежить поєднання чотирьох взаємопов'язаних напрямів розвитку: історико-культурного, природно-рекреаційного, етнокультурного та агро-еколого-рекреаційного туризму, які утворюють єдиний туристичний простір та взаємно підсилюють привабливість території.

Ключовим елементом запропонованої концепції є формування регіональної туристичної дестинації, що функціонує на засадах кластерного підходу. Така модель передбачає налагодження ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування, суб'єктами туристичного бізнесу,

зкладами культури, природоохоронними установами, науковими та освітніми організаціями. Спільна діяльність зазначених учасників сприятиме створенню комплексного туристичного продукту, здатного задовольнити різноманітні потреби відвідувачів та забезпечити більш ефективне використання ресурсного потенціалу регіону.

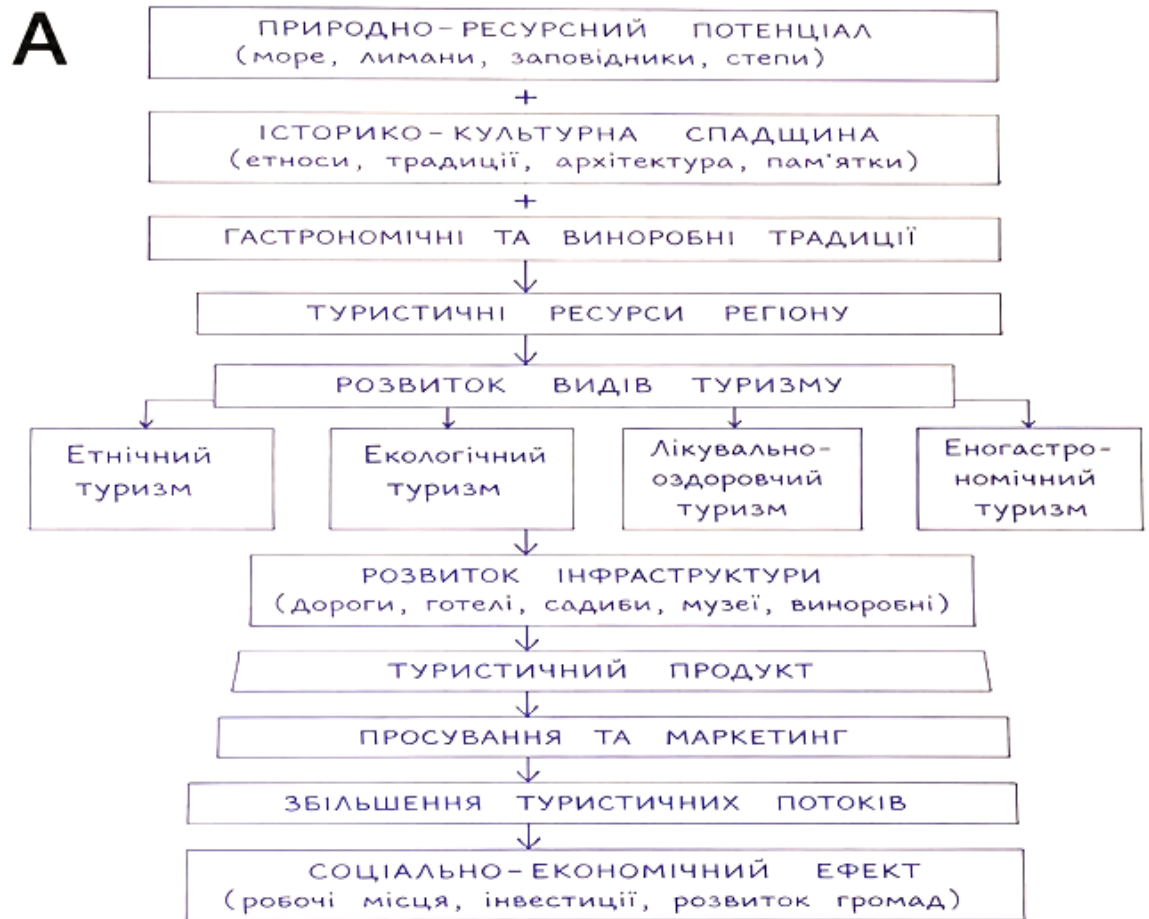

Рис. 3.1. Методична модель розвитку туристичного бізнесу Української Бессарабії

Особлива роль у структурі перспективної моделі належить історико-культурному туризму, який може стати основою формування регіонального туристичного бренду. Наявність унікальних археологічних пам'яток, античної спадщини, середньовічних фортець, об'єктів військової історії та пам'яток колонізаційного періоду створює сприятливі умови для розвитку культурно-пізнавального туризму та розроблення тематичних маршрутів міжнародного значення. Водночас природно-рекреаційні ресурси дельти Дунаю, Дністровського лиману, озерних систем та степових ландшафтів

формують підґрунтя для розвитку екологічного, водного, орнітологічного та активного туризму.

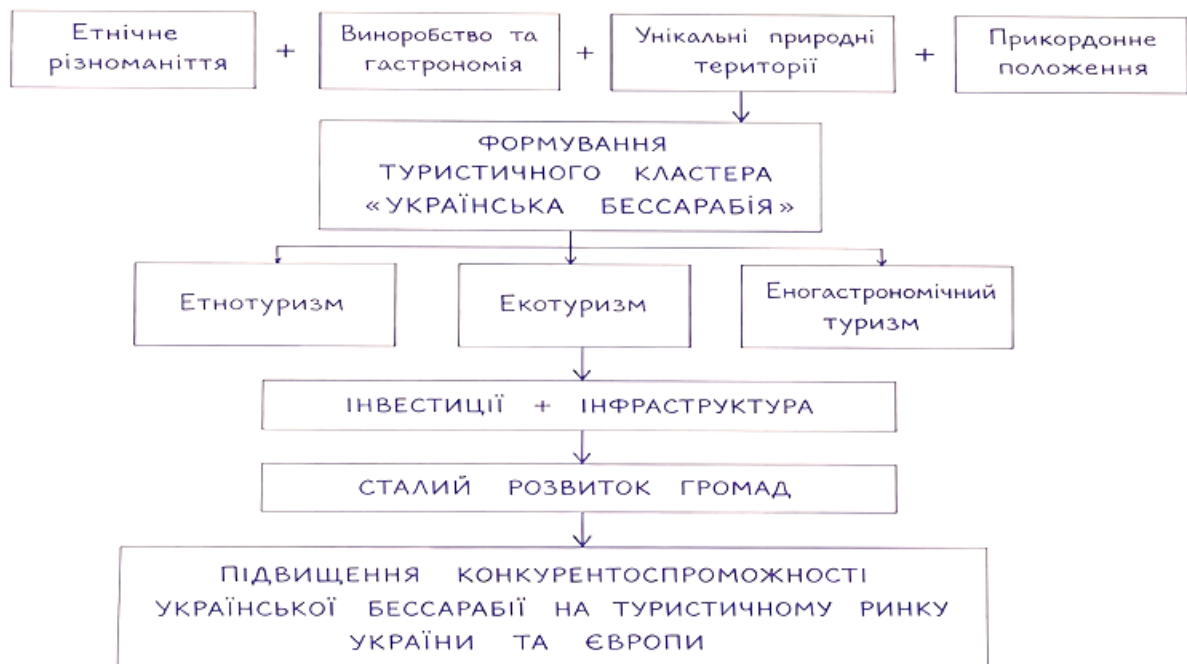

Рис. 3.2. Модель туристичного комплексу Українська Бессарабія

Важливою конкурентною перевагою Дунай-Дністровського межиріччя є його поліетнічний характер, що створює широкі можливості для розвитку етнокультурного туризму. Традиції, звичаї, народні промисли, гастрономічна спадщина та фестивальна культура болгар, гагаузів, українців, молдован та інших етнічних спільнот можуть бути інтегровані в сучасний туристичний продукт та сприяти формуванню унікального туристичного образу регіону. Додаткові перспективи відкриває розвиток агро-еколого-рекреаційних комплексів, зокрема за моделлю кластеру «Фрумушика-Нова», який демонструє можливість поєднання сільськогосподарського виробництва, екологічного туризму, етнокультурної спадщини та рекреаційної діяльності.

Важливою умовою реалізації запропонованої моделі є впровадження сучасних цифрових технологій управління туристичними процесами. Створення єдиного туристичного порталу, використання геоінформаційних

систем, цифрових маршрутів, мобільних додатків та інтерактивних сервісів сприятиме підвищенню доступності туристичних ресурсів і якості обслуговування відвідувачів. Паралельно необхідно забезпечити розвиток транспортної, інформаційної та сервісної інфраструктури, що створить умови для збільшення туристичних потоків і тривалості перебування туристів у регіоні.

Реалізація перспективної моделі дозволить досягти комплексного соціально-економічного ефекту, який проявлятиметься у збільшенні туристичних потоків, зростанні надходжень до місцевих бюджетів, створенні нових робочих місць та підвищенні рівня підприємницької активності населення. Одночасно розвиток туризму сприятиме збереженню історико-культурної спадщини, підтримці етнокультурного різноманіття та охороні природних комплексів регіону. Таким чином, запропонована інтегрована модель розвитку туризму може стати ефективним інструментом забезпечення сталого розвитку Дунай-Дністровського межиріччя та зміцнення його позицій як однієї з провідних туристичних дестинацій України.

З метою демонстрації потенційних можливостей регіону нами розроблений проект «Збереження культурного надбання для Приялпужжя для сталого розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії».

Наводимо робочий план реалізації проекту (таблиця 3.1).

Серед якісних ефектів від реалізації представленого проекту очікується:

- збереження та розвиток (поповнення) культурної та природної спадщини Приялпужжя, в т.ч. завдяки заповненню прогалин щодо ресурсів цього типу;
- залучення ресурсів цієї соціо-культурної єдності до вирішення проблеми переходу територіальних громад регіону до сталого розвитку;
- впровадження матеріалів розроблених методичних рекомендації покращить збереження та розвиток культурної та природної спадщини і призведе до залучення інвестиції в територіальні громади;

Таблиця 3.1

План заходів реалізації проекту «Збереження культурного надбання для Приялпужжя для сталого розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії».

Захід/подія
1. Проведення комплексної оцінки природної та культурної спадщини Приялпужжя та написання, макетування та видання методичних рекомендації «Середовище Ялпуга – культурне та природне надбання держави для сталого розвитку територіальних громад Українського Придунав'я» (далі – Рекомендацій) у формі прийнятній для сприйняття всіма стейкхолдерами розвитку регіону, та їх впровадження: - аналіз міжнародних та українських нормативно-правових актів та літератури, в яких встановлюються вимоги та у сфері збереження та використання матеріальної та нематеріальної культурної спадщини в ковідний та постковідний період; - збір інформації про культурну та природну спадщину Приялпуж'я; - написання рукопису методичних рекомендацій; - макетування та видання 300 екземплярів методичних рекомендацій «Середовище Ялпуга – культурна та природна спадщина для сталого розвитку територіальних громад Українського Придунав'я».
2. Формування експозиції музею «Матеріальна та духовна культура населення Приялпуж'я»: - здійснювання роз'яснювальних заходів щодо мети та завдань музеїв та їх ролі в збереженні матеріального та нематеріального культурного надбання (спадщини) населення; - пошук, збір та закупівля артефактів для облаштування експозиції музею; - облаштування експозиції музею, послуги дизайнера.
3. Підготовка та проведення двох науково-практичних заходів присвячених культурному та природному середовищу Ялпуга: - розробка програми круглого столу «Культурна спадщина Приялпуж'я: сучасність та перспективи» (проводиться на початку роботи проекту – вступний захід); - проведення круглого столу «Культурна спадщина Приялпужжя: сучасність та перспективи»; - розробка програми конгресу територіальних громад регіону «Культурна спадщина для забезпечення сталого розвитку територіальних громад» (проводиться на завершення роботи проекту – завершальний захід); - проведення конгресу територіальних громад регіону «Культурна спадщина для забезпечення сталого розвитку територіальних громад».

4. Розробка 2 туристично-екскурсійних маршрутів по Приялпужжю:

- формування програми туристично-екскурсійного маршруту для дітей та молоді;
- формування програми туристично-екскурсійного маршруту для дорослих;
- написання тексту та оформлення туристично-екскурсійних маршрутів;
- проведення консультації з представниками Болградської та Ренійської міської; Саф'янської, Криничненської та Василівської сільської територіальних громад щодо їх участі в функціонуванні туристично-екскурсійних маршрутів;
- Апробація розробленого туристично-екскурсійного маршруту.
- Створення інтерактивних карт двох маршрутів.

5. Реалізація 3-D IT-проєкту «Сучасний Ялпуг для нащадків»:

- розробка технічного завдання реалізації 3-D IT-проєкту «Сучасний Ялпуг для нащадків»;
- закупівля квадрокоптеру з метою проведення зйомок для створення 3-D IT-проєкту «Сучасний Ялпуг для нащадків»;
- проведення зйомок природного та соціо-культурного ландшафту регіону озера Ялпуг (природні екосистеми та матеріальна і духовна культура населення);
- роботи з монтажу та редагування 3-D презентації «Сучасний Ялпуг для нащадків»
- презентація 3-D IT-проєкту «Сучасний Ялпуг для нащадків».

6. Проведення двох заходів (фестивалів) задля популяризації культурної та природної спадщини регіону озера Ялпуг:

- розробка програми фестивалю «Поліетнічне Приялпуж'я: унікальний соціо-культурний організм»
- підготовка до проведення фестивалю, в т.ч. ефективної рекламної компанії
- проведення фестивалю

7. Подання елементів місцевої культури на отримання статусу об'єкта матеріальної або нематеріальної культурної спадщини:

- аналіз культури регіону з метою виділення найбільш атрактивних об'єктів та явищ, які можуть стати претендентами на отримання статусу об'єкта матеріальної або нематеріальної культурної спадщини;
- підготовка документів для подання об'єктів та явищ на отримання статусу матеріальної або нематеріальної культурної спадщини;
- подання документів та їх лобіювання.

8. Представлення результатів проєкту і планів перспективної діяльності зі збереження культурної спадщини Приялпуж'я:

- у мас-медіа і соціальних мережах.

- розроблені два туристично-екскурсійні маршрути сприятимуть збільшенню туристичного потоку в цьому регіоні та, відповідно, до поповнення бюджетів територіальних громад;

- проведені науково-практичні заходи забезпечать впровадження сучасних інноваційних наукових підходів органами місцевого самоврядування для ефективного управління культурною та природною спадщиною;

- проведений фестиваль сприятиме брендуванню культури Приялпужжя, в т.ч. культури різних етнічних спільнот регіону;

- створений 3-D інформаційний проєкт сприятиме впізнаваності культури Приялпужжя в різних регіонах України та зарубіжжя;

- ефективна робота створеного рекреаційно-етнокультурного кластеру «Ялпуг»;

Серед кількісних ефектів від реалізації представленого проєкту очікується:

- охоплення проєктом 8 територіальних громад;
- в тренінгах прийматимуть участь більше 120 представників органів місцевого самоврядування, бізнесу та місцевих активістів;

- збільшення надходження до місцевих бюджетів на 2% за 5 років;
- збільшення кількості туристів залучених в Приялпужжя (на 3000 чол. за 5 років);

- входження до рекреаційно-етнокультурного кластеру більше 10 суб'єктів;

- збільшення кількості гостинних садиб в регіоні (на 6 за 3 роки);

Реалізація зазначеного проєкту сприятиме збереженню природної та культурної спадщини для майбутніх поколінь, що особливо актуально в контексті змін клімату та перетворення території південно-західної частини Одеської області в напівпустелю. Територіальні громади регіону отримують різкий поштовх для переходу до сталого розвитку, що покращить якість життя місцевого населення. Одним з напрямів реалізації цієї позиції є

впровадження нових інноваційних методик управління культурною спадщиною. Збільшиться самозайнятість місцевого населення, насамперед, в сфері сільського зеленого туризму та крафтового виробництва продуктів харчування та сувенірів.

Сформований проектом рекреаційно-етнокультурний кластер «Ялпуг» буде самодостатнім юридична особа, яка зароблятиме на власне утримання.

Цільовою аудиторією проекту виступають представники органів публічного управління, бізнес-структур регіону, які займаються або бажають займатися туристично-рекреаційним обслуговуванням, місцеві активісти та наукові установи регіону. Безпосередньо проект охопить сім територіальних громад південно-західної частини Одещини (Болградська, Ренійська та Ізмаїльська міські, Криничненська, Сафянська, Василівська та Кубейська сільські) та, відповідно, працівники їх виконкомів зможуть отримати нові компетенції (120 чол.) В регіоні потенційно близько 45 людей готові облаштувати в себе гостинні садиби. Ізмаїльський державний гуманітарний університет, єдиний державний заклад вищої освіти в регіоні, виступає партнером проекту. Він готує спеціалістів в сфері туризму, а студенти прийматимуть участь на правах волонтерів в реалізації проекту та отримуватимуть нові практичні навички (37 чол.)

Опосередковано проект вплине на всі територіальні громади та співробітників їх виконкомів і бізнес-структури, які задіяні в процес надання послуг в сфері туризму та рекреацій всього Українського Придунав'я (орієнтовно 140 и 280 чол.). Безпосередньо в Приялпужжі опосередкований вплив проекту відчуватимуть засоби розміщення, готельного господарста та всі місцеві мешканці через збільшення доходів до місцевого бюджету та покращення якості життя.

Члени команди проекту та експерти на протязі багатьох років займаються науково-практичним вивченням соціально-економічної, етнокультурної та духовної життєдіяльності населення та реалізацією конкретних проектів з розвитку регіону. В процесі проведення попередніх

було виявлено, що близько 90% представників органів публічного управління регіону не враховують (або не ознайомлений з ним) потенціал природної та культурної спадщини в своїй діяльності; кількість зацікавлених в організації бізнесу, в т.ч. методом самозайнятості, в усьому Дунай-Дністровському межиріччі складає близько 300 чол., з яких близько 150 мешкають в південній частині регіону, який буде безпосередньо та опосередковано задіяний в процес реалізації даного проекту тощо.

Основними салоганами інформаційного супроводу проекту є: збережемо Ялпуг – національне надбання України; поліетнічні регіони – скарб держави; природна та культурна спадщина для сталого розвитку територіальних громад.

Хід реалізації проекту висвітлюватиметься на телеканалах Ізмаїл-ТВ та Південна Волна, на офіційних сайтах та ФБ сторінках Криничненської сільської ради та Ізмаїльського державного гуманітарного університету, офіційній ФБ-сторінці проекту тощо.

Збільшення кількості людей, які відвідують фестиваль в селі Криничне та здійснять екскурсію за розробленими маршрутами в 3 рази.

Покращення впізнаваності природного та культурного надбання субрегіону в цілому, так і культури різних етнічних спільнот території.

Унікальний напіванклавний поліетнічний регіон Українського Придунав'я (південно-західна частина Одещини) є депресивним зі слабким розвитком креативних індустрій. Тут основні туризм та креативні індустрії слабо розвинені в найбільших містах Ізмаїл та Білгород-Дністровський. Серед сільської місцевості слід відзначити центр сільського зеленого та етнографічного туризму «Фрумушика Нова» та село Котловина Ізмаїльського району (колишнього Ренійського району), які впроваджували проекти під егідою Українського культурного фонду.

Принципіальною відмінністю запропонованого проекту є масштаб (проектом охоплена значно більша територія); комплексність вирішення проблеми збереження та розвитку природних та культурних ресурсів шляхом

їх інтеграції в соціо-культурну діяльність територіальних громад регіону та створений рекреаційно-етнокультурний кластер «Ялпуг»; кроссекторальність (міжгалузевість)- комбінація природних ресурсів, культурної спадщини, матеріальної та духовної культури населення різних етнічних спільнот, економіка природокористування, управління ресурсами тощо; залучення інноваційних підходів до організації креативного простору з використанням сучасних інформаційних технологій – організований інноваційний музейний простір та реалізований 3-D проєкт «Сучасний Ялпуг нащадкам» тощо.

Проведення фестивалю, облаштування інноваційної музейної експозиції, проведення 2 науково-практичних заходів та розробка 2 туристично-екскурсійних маршрутів сприятимуть збереженню, захисту та популяризації культурної спадщини, культурної спадщини та популяризації її серед широкої аудиторії; створення 3-D IT-проєкту «Сучасний Ялпуг нащадкам» сприятиме впровадженню сучасних цифрових технологій, розробці інноваційного культурного продукту, реалізації крос секторальних продуктів; створення рекреаційно-етнокультурного кластеру забезпечить стійки економічні процеси в соціо-культурної сфері.

Унікальність проєкту визначається наступними основними чинниками:

- комплексним інтегральним характером збереження та розвитку природної та культурної спадщини на субрегіональному рівні однієї з найбільш поліетнічних території країни;
- інноваційним характером організації музейного простору;
- застосуванням інформаційних технологій в просуванні місцевого культурного продукту;
- створення рекреаційно-етнокультурного кластеру «Ялпуг» як найбільш ефективної форми організації господарських суб'єктів.

Основні проєктні ризики пов'язані з епідеміологічною ситуацією в державі та світі. В залежності від ковідних та постковідних обмежень строки оф-лайнних заходів можуть бути зміщені в межах літнього періоду. Саме задля мінімізації проблем пов'язаних з цим питанням проєкт почнемо

не 1 травня, а 1 червня. Інші управлінські ризики можуть бути пов'язані з фактичною формою власності, насамперед, на землю на яких концентруються природні ресурси. Ця проблема вирішуватиметься шляхом консультації.

Внутрішні проблеми (питання) будуть вирішуватися колегіально, загальним зібранням робочої групи проекту. При не досягненні консенсусу рішення визначатиметься керівниками проекту – керівником, менеджером и керівником заявника – Головою Криничненської сільської ради. При виникненні проблем зі здоров'ям членів робочої групи їх обов'язки можуть передаватися іншим членам команди. Такі ж дії можливі, якщо хтось не справляється з власними обов'язками в рамках проекту.

Криничненська сільська рада в партнерстві з Ізмаїльським державним гуманітарним університетом мають ресурсну базу для реалізації проекту. Університет має висококваліфіковані кадри та якісно облаштовані приміщення для проведення комплексної оцінки культурних та природних ресурсів Приялпужжя, розробки методичних рекомендації, щодо ефективного використання історико-культурних ресурсів в діяльності територіальних громад для їх сталого розвитку, розробки туристично-екскурсійних маршрутів, проведення науково-практичних заходів та реалізації 3 D IT-проекту «Сучасний Ялпуг нащадкам». Криничненська сільська рада має у власності більше 700 м.кв території з двома будинками, де буде сформований інноваційний культурний простір. Також для проведення фестивалю можуть підійти сільська площа поблизу Дома Культури, сільський стадіон, територія на березі Ялпуга.

Висновки до розділу 3.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування конкурентоспроможного туристичного продукту є ключовою умовою забезпечення сталого розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії. Його основою повинно стати комплексне використання

природно-рекреаційних, історико-культурних, етнокультурних та гастрономічних ресурсів регіону з урахуванням сучасних тенденцій цифровізації, інноваційного розвитку та вимог туристичного ринку.

Обґрунтовано, що післявоєнне відновлення туристичної сфери має базуватися на модернізації інфраструктури, підвищенні рівня безпеки, активізації інвестиційної діяльності, розвитку людського капіталу та впровадженні сучасних цифрових технологій. Важливим чинником відновлення туристичної привабливості регіону є створення нових туристичних продуктів, орієнтованих на внутрішній та міжнародний ринки, а також формування позитивного бренду території.

Доведено доцільність впровадження інтегрованої кластерно-дестинаційної моделі розвитку туристичного бізнесу в Українській Бессарабії, яка передбачає поєднання історико-культурного, природно-рекреаційного, етнокультурного та агро-еколого-рекреаційного туризму. Запропонована модель спрямована на ефективне використання ресурсного потенціалу регіону, розвиток партнерства між органами влади, бізнесом, громадськими організаціями та науковими установами, а також на формування конкурентоспроможного туристичного продукту міжнародного рівня.

Визначено, що одним із перспективних напрямів розвитку туристичного бізнесу є реалізація проєктів, спрямованих на збереження та популяризацію природної й культурної спадщини регіону. Розроблений проєкт розвитку Приялпужжя та створення рекреаційно-етнокультурного кластеру «Ялпуг» демонструє можливості інтеграції культурної спадщини, туристичної діяльності, цифрових технологій та місцевих ініціатив у єдину систему сталого розвитку територій.

Отже, реалізація запропонованих стратегічних підходів і проєктних рішень сприятиме підвищенню конкурентоспроможності Української Бессарабії на туристичному ринку, зростанню туристичних потоків, активізації підприємницької діяльності, створенню нових робочих місць та

забезпеченню збалансованого соціально-економічного розвитку регіону в умовах повоєнного відновлення України.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що Українська Бессарабія належить до регіонів України з високим рівнем туристично-рекреаційного потенціалу. Поєднання вигідного географічного положення, значних природних ресурсів, багатої історико-культурної спадщини та етнічного різноманіття створює передумови для розвитку різних видів туризму та формування конкурентоспроможного туристичного продукту.

Дослідження показало, що важливими складовими туристичного потенціалу регіону є природно-рекреаційні ресурси, представлені узбережжям Чорного моря, лиманами, водно-болотними угіддями міжнародного значення, територіями природно-заповідного фонду та унікальними степовими ландшафтами. Значний потенціал мають лікувально-оздоровчий, екологічний та рекреаційний туризм, розвиток яких сприяє раціональному використанню природних ресурсів та підвищенню туристичної привабливості регіону.

Встановлено, що однією з найважливіших конкурентних переваг Української Бессарабії є її етнокультурне різноманіття. Компактне проживання українців, болгар, молдован, гагаузів, албанців та представників інших національностей сприяло збереженню традиційної матеріальної та духовної культури. Це створює сприятливі умови для розвитку етнічного туризму, який може стати одним із пріоритетних напрямів туристичної спеціалізації регіону.

Особливу увагу в роботі приділено перспективам розвитку еногастрономічного туризму. Встановлено, що традиції виноградарства та виноробства, поєднані з багатонаціональною кухнею Української Бессарабії, формують унікальний туристичний ресурс, який може бути використаний для створення винних та гастрономічних маршрутів міжнародного рівня.

Розвиток еногастрономічного туризму сприятиме диверсифікації туристичного продукту та збільшенню туристичних потоків у регіон.

Важливим чинником розвитку туристичної галузі є транскордонне положення Української Бессарабії. Розташування регіону на межі з Румунією та Молдовою створює широкі можливості для розвитку міжнародного співробітництва, реалізації спільних туристичних проєктів та формування транскордонних туристичних маршрутів. Це дозволяє розглядати Українську Бессарабію як важливий елемент міжнародного туристичного простору Нижнього Дунаю та Чорноморського регіону.

У ході дослідження було розроблено авторську модель розвитку туристично-рекреаційного комплексу «Фрумушика Нова». Встановлено, що комплекс має значний потенціал для виконання функцій туристичного ядра Української Бессарабії завдяки поєднанню етнографічного музею під відкритим небом, об'єктів сільського зеленого туризму, природних ландшафтів Буджацького степу та еногастрономічних ресурсів. Запропонована модель передбачає інтеграцію етнічного, екологічного, сільського зеленого та еногастрономічного туризму в єдину систему туристичних послуг.

Обґрунтовано, що реалізація запропонованої моделі сприятиме збільшенню туристичних потоків, розвитку малого та середнього бізнесу, створенню нових робочих місць, зростанню доходів місцевого населення та підвищенню інвестиційної привабливості території. Водночас розвиток туризму забезпечить збереження культурної спадщини народів Української Бессарабії, підтримку народних ремесел та зміцнення місцевої ідентичності.

Одним із ключових результатів проведеного дослідження стало розроблення перспективної моделі розвитку туризму в Українській Бессарабії, яка базується на принципах комплексного та раціонального використання природно-рекреаційних, історико-культурних, етнічних, еногастрономічних і транскордонних ресурсів регіону. Запропонована модель передбачає застосування кластерного підходу до організації

туристичної діяльності, що забезпечує ефективну взаємодію між суб'єктами туристичної індустрії, закладами розміщення, об'єктами культурної спадщини, природоохоронними територіями, виноробними підприємствами, фермерськими господарствами та органами місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР (зі змінами та доповненнями).
2. Закон України «Про курорти» від 05.10.2000 р. № 2026-III.
3. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 р. № 2354-VIII.
4. Державна стратегія розвитку туризму та курортів України на період до 2026 року.
5. Стратегія розвитку Одеської області на 2021–2027 роки.
6. Стратегія розвитку туризму та курортів Одеської області на період до 2027 року.
7. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 395 с.
8. Герасименко В. Г. Управління розвитком туристичного бізнесу в регіонах України : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2021. 287 с.
9. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтерпрес, 2020. 436 с.
10. Мальська М. П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 368 с.
11. Мальська М. П., Бордун О. Ю. Організація та планування діяльності туристичних підприємств : підручник. Київ : Знання, 2020. 310 с.
12. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 336 с.
13. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник. Чернівці : Книги–XXI, 2020. 344 с.
14. Туристична діяльність в Україні : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2024.
15. Туризм в Україні: виклики та перспективи розвитку : колективна монографія / за ред. В. Г. Герасименка. Одеса : Астропринт, 2022. 304 с.

16. Кравців В. С., Гринів Л. С., Копач М. В. Наукові засади розвитку рекреації і туризму. Львів : НАН України, 2019. 148 с.
17. Петрова М. В. Регіональний розвиток туризму в умовах децентралізації. Економіка та держава. 2023. № 4. С. 45–51.
18. Ковальчук С. Я. Туристичний потенціал регіонів України та напрями його використання. Регіональна економіка. 2022. № 3. С. 112–120.
19. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-XXI. 2003.
20. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика. Київ: Центр учбової літератури. 2012.
21. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2010.
22. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Київ: КНТЕУ. 2009.
23. Школа І. М., Корольчук Л. А. Менеджмент туристичної індустрії : навчальний посібник. Чернівці : Книги–XXI, 2020. 464 с.
24. Офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму України.
25. Офіційний сайт Державної служби статистики України.
26. Офіційний сайт Одеської обласної державної адміністрації.
27. Офіційний сайт Дунайського біосферного заповідника.
28. Офіційний сайт туристичного комплексу «Фрумушика Нова».
29. UN Tourism (World Tourism Organization). Tourism Highlights. Madrid, 2024.
30. Leiper N. Tourism Management. Sydney: Pearson Education. 2004.
31. Butler R. W. The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources // Canadian Geographer. 1980. Vol. 24(1). P. 5–12.
32. Ritchie J. R. B., Crouch G. I. The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective. Wallingford: CABI Publishing. 2003.

33. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. 1990.
34. Sharpley R. Tourism, Tourists and Society. London: Routledge. 2018.
35. Weaver D. Sustainable Tourism: Theory and Practice. Oxford: Butterworth-Heinemann. 2006.
36. Cooper C. Tourism: Principles and Practice. Harlow: Pearson Education. 2016.
37. Getz D. Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events. London: Routledge. 2012.